

MFIC | Montenegrin Foreign
Investors Council

Podstičemo poslovne prilike

2020

aim alliance
international
media

PORTONOVİ

MONTENEGRO

WELCOME TO THE NEW RIVIERA

The Adriatic Riviera's most desirable new homes are now available to buy, with the launch of the Marina Residences at Montenegro's Portonovi. These luxurious apartments and penthouses offer relaxed waterfront living in an idyllic Mediterranean-style village, with a D-Marin Portonovi Marina and the first European resort from the ultra-luxury hotel group, One&Only. Prices from €345k for studios to €9.64m for penthouse suites, with balconies and breathtaking Boka Bay views. One&Only Private Homes starting from €9.85m.

Find your new Riviera retreat at

[PORTONOV.COM](https://www.portonovi.com)

OFF-PLAN STARTING
FROM €190,000

PORTO MONTENEGRO'S NEWEST NEIGHBOURHOOD

CONTEMPORARY URBAN-INSPIRED RESIDENCES

SIRO - A FITNESS-INFUSED HOTEL AND WELLNESS HUB

MONTENEGRIN CITIZENSHIP BY INVESTMENT AVAILABLE

bokaplace@portomontenegro.com
www.bokaplace.com

BOKA
PLACE
PORTO MONTENEGRO

Podstičemo
poslovne prilike

2020

UREDNIŠTVO
aim team

DIZAJN
Branislav Ninković
b.ninkovic@aim.rs

FOTOGRAF
Zoran Petrović

PREVOD I LEKTURA
PORTA APERTA

POSLOVNI SEKRETAR
Svetlana Petrović
s.petrovic@aim.rs

POSEBNA ZAHVALNOST
Ivan Radulović
MFIC Executive Director

MENADŽER PUBLIKACIJE
Neda Lukić
n.lukic@aim.rs

FINANSIJE
Dragana Skrobonja
finance@aim.rs

GENERALNI MENADŽER
Maja Vidaković
m.vidakovic@aim.rs

IZDAVAČ
Ivan Novčić
i.novic@aim.rs

DIREKTOR
Ana Novčić
a.novic@aim.rs

ŠTAMPA
Rotografika d.o.o.
Segedinski put 72, Subotica, Serbia

**SAVJET STRANIH
INVESTITORA U CRNOJ GORI 2020**

Izdavač:
alliance international media
u saradnji sa
Montenegrin Foreign Investors
Council (MFIC)

Prote Mateje 52, 11111 Belgrade 17,
PAK 126909, Serbia
Phone: +(381 11) 2450 508
Fascimile: +(381 11) 2450 122
E-mail: office@aim.rs
www.aim.rs

ISSN no: 1451-7833
All rights reserved
alliance international media 2020

aim alliance
international
media

MFIC

SADRŽAJ

**10 U SVAKOJ KRIZI
POSTOJEMOGUĆNOSTI**

CHRISTOPH SCHOEN,
PREDSJEDNIK SAVJETA STRANIH
INVESTITORA, (IZVRŠNI
DIREKTOR ADDIKO BANKE)

**14 PRIJATELJSTVO SE KUJE
U KRIZAMA**

AMBASADOR
OANA-CRISTINA POPA,
ŠEF DELEGACIJE EVROPSKE
UNIJE U CRNOJ GORI

**18 DAJEMO MAKSIMALAN
DOPRINOS STABILNOSTI**

RADOJE ŽUGIĆ,
GUVERNER CENTRALNE BANKE
CRNE GORE

**21 DIGITALNA
TRANSFORMACIJA JE
KLJUČ RAZVOJA**

BRANKO MITROVIĆ,
IZVRŠNI DIREKTOR TELENORA
CRNE GORE

22 TEŠKA VREMENA
EMANUEL SALINAS,
ŠEF KANCELARIJE SVJETSKO
BANKE ZA BOSNU I
HERCEGOVINU I CRNU GORU

**25 PRIVRŽENI SVOJIM
VRIJEDNOSTIMA I
KLJENTIMA**

LOVČEN GRUPA

**26 OVDJE SMO DA
POMOGNEMO**

JAAP SPREY,
ŠEF KANCELARIJE EBRD-A U
CRNOJ GORI

**29 NOVO IDILIČNO
NASELJE NA OBALI
CRNE GORE**

ULOŽITE U PORTONOVI

**30 .ME I GLOBALNI
IZAZOVI DANAŠNICE**

PREDRAG LEŠIĆ,
IZVRŠNI DIREKTOR,
DOMEN DOO

**32 DOBRODOŠLI U
BOKA PLACE, PORTO
MONTENEGRO**

**33 VLADE TREBA DA
BUDU UZ LOKALNE
KOMPANIJE**

DINA TSYBULSKAYA,
CRNOGORSKI TELEKOM,
IZVRŠNA DIREKTORICA

**34 IZMEĐU DVIJE VATRE
EKONOMIJA**

**36 GODINE KOJE SU ZA
PAMĆENJE**

RETROSPEKTIVA SAVJETA
STRANIH INVESTITORA U
CRNOJ GORI

**41 ODRŽAVAMO VISOK
NIVO KVALITETA**

NELA VITIĆ,
ČLAN ODBORA DIREKTORA
SAVJETA STRANIH INVESTITORA;
IZVRŠNA DIREKTORICA, OCEAN
MONTENEGRO

**42 CKB - POKRETAČ
INOVACIJA**

PÁL KOVÁCS, IZVRŠNI
DIREKTOR CRNOGORSKE
KOMERCIJALNE BANKE I ČLAN
ODBORA DIREKTORA SAVJETA
STRANIH INVESTITORA

**44 IZAZOVE
PRETVARAMO U
PRILIKE**

ANTONIS SEMELIDES,
ČLAN ODBORA DIREKTORA
SAVJETA STRANIH
INVESTITORA, IZVRŠNI
DIREKTOR JUGOPETROL AD

**45 MORAMO RADITI VIŠE
I PAMETNIJE**

IVAN BOJANOVIĆ,
ČLAN ODBORA DIREKTORA
SAVJETA STRANIH
INVESTITORA I IZVRŠNI
DIREKTOR SAGA MONTENEGRO

**46 POVJERENJE I
SARADNJA**

IVAN RADULOVIĆ,
IZVRŠNI DIREKTOR SAVJETA
STRANIH INVESTITORA

Ja sam **UNIQA** – vaš digitalni asistent!

Ako želite da:

- ✓ prijavite štetu,
- ✓ platite premiju,
- ✓ dobijete ponudu osiguranja,
- ✓ kupite proizvod osiguranja,

vidimo se Online na **www.uniqa.me**!

Čaša je DO POLA PUNA

Očigledno je da je najveći pad proizvodnje na zapadnom Balkanu loša vijest. Ipak, spremnost stranih investitora da nastave da ulažu i vjeruju u crnogorsku ekonomiju svjetlost je na kraju tunela.

Kako se navodi u planu socijalno-ekonomskog odgovora UN-a na COVID-19 u Crnoj Gori, pandemija predstavlja izazove bez presedana za Crnu Goru. To je istovremeno zdravstveni, socijalni i ekonomski izazov koji testira sposobnost Vlade da se izbori sa njim adekvatno, pravovremeno i u koordinaciji sa mnogim drugim akterima u društvu.

Pandemija virusa COVID-19 preokrenula je početna pozitivna očekivanja ekonomskog rasta i očekuje se da će crnogorska ekonomija pasti za 14,3% u 2020. godini. Prema projekcijama, u 2020. godini realni rast BDP-a biće negativan (-14,3%) i pogodiće sve segmente ekonomije. S obzirom da vakcina još uvijek nije na vidiku, čini se da će 2021. godina biti godina vrlo sporog oporavka i čini se da ekonomska budućnost nikada nije bila neizvjesnija nego sada.

Istraživači Bečkog instituta za međunarodne ekonomske studije (wiiw) ističu da je pandemija COVID-19 nanijela veliki danak crnogorskoj ekonomiji, uglavnom zbog oslanjanja zemlje na turistički sektor. Zapravo, snažan drugi talas pandemije rezultirao je najgorom turističkom sezonom koja je zabilježena. Kada je turistička sezona propala, imala je ozbiljne posljedice na zapošljavanje i privatnu potrošnju. Strane direktne investicije takođe su opale.

Posljednji izvještaj Svjetske banke sugerise da će se zbog krize ionako povišeni javni dug vinuti do novog maksimuma, zahtijevajući snažnu stručnost nove Vlade, posebno u pogledu fiskalnog upravljanja i upravljanja dugom. Ako se pandemija približi kraju do ljeta 2021. godine, predviđa se snažan rast ekonomije 2021. godine, ali proći će 2022. godina prije nego što se povrti puni gubitak BDP-a, zaključuje se u izvještaju Svjetske banke.

U ovoj teškoj situaciji i dalje je dobro znati da zajednica stranih

investitora koja već posluje u Crnoj Gori ne namjerava da uspori ili odustane od investicija. Bez sumnje bi se moglo reći da strani investitori vjeruju da je crnogorska ekonomija atraktivna i da ima snažan potencijal za rast.

Ipak, zajedno sa izazovima koje kreira zdravstvena kriza, nova Vlada će se suočiti i sa nekim drugim zahtjevima, koji nisu ispunjeni u prethodnom periodu, a od izuzetnog su značaja. Među njima su,

Nova crnogorska vlada moraće da preduzme mjere za jačanje ljudskog kapitala, izgradnju jačih institucija i jačanje vladavine prava. Pandemija je upravo učinila neophodnost sprovođenja reformi u ovim oblastima vidljivijim i hitnijim

vladavina prava, predvidljivo poslovno okruženje koje podrazumijeva transparentnost svih aktivnosti uprave, smanjenje korupcije i jačanje kontrole nad sukobom interesa.

Na ovoj listi su i poboljšanja u pravosudnom sistemu, koji treba da postane mnogo efikasniji i suzbijanje sive ekonomije. Pored toga tu je digitalna transformacija koja, kako kaže praksa, ima snažan prostor za poboljšanje, počev od e-vlade.

Ukratko, nova Vlada preuzela je težak teret na svoja pleća. Vjerovatno u novijoj istoriji nije bilo Vlade koja se suočila sa složenijom situacijom, mnogo zamršenijom i raznovrsnijom u poređenju sa globalnom finansijskom krizom. Ipak, koraci koji vode ka ekonomskom oporavku su vidljivi i ne razlikuju se od onih prije krize. Pandemija Covid-19 upravo je ukazala na nedovršene zadatke. ■

Give your brand a personal feel with a .ME domain!

With so many services out there, you need something that will make your brand stand out. Start with an online address that carries meaning and demonstrates how personal your business really is.

- Be Meaningful**
- Be Memorable**
- Be .ME**

U svakoj krizi postoje **MOGUĆNOSTI**

CHRISTOPH SCHOEN

PREDSJEDNIK SAVJETA STRANIH INVESTITORA,
(IZVRSNI DIREKTOR ADDIKO BANKE)

Vjerujemo da će crnogorska ekonomija u narednim godinama i dalje biti pod snažnim uticajem investicija. Zbog toga je od posebne važnosti za novu Vladu da nastavi sa sprovođenjem mjera u oblastima vladavine prava i efikasnosti pravne zaštite, kao i poboljšanja ekonomskih uslova i poslovne klime. Pandemija korona virusa pogodila je čitavu svjetsku ekonomiju, dovodeći značajan broj kompanija u rizik da budu prinuđene da okončaju svoje poslovanje.

RAST

Dalja implementacija utvrđenih mjera fiskalne politike, podrška jačanju ekonomske aktivnosti i podsticanju konkurentnosti obezbijediće dugoročni i inkluzivni rast.

PRIORITETI

Naši budući prioriteti biće promocija crnogorskog investicionog potencijala i promocija interesa međunarodne poslovne zajednice u Crnoj Gori.

PODRŠKA

Savjet stranih investitora u Crnoj Gori nastaviće da u potpunosti podržava reformske procese i pristupanje zemlje Evropskoj uniji.

Kriza je posebno pogodila mala i srednja preduzeća i njihove zaposlene. S druge strane, kriza je stvorila potencijalne mogućnosti za kompanije da koriste tehnologije za podršku daljem razvoju poslovnih aktivnosti. O efektima pandemije i ukupnim ekonomskim izgledima Crne Gore razgovarali smo sa Christophom Schoenom, predsjednikom Savjeta, izvršnim direktorom Addiko banke.

■ Koja su najvažnija pitanja za strane investitore u Crnoj Gori kada je u pitanju trenutna ekonomska situacija i Covid 19?

- Kada govorimo o najizazovnijem preduslovu za razvoj poslovanja, možemo reći da je „vladavina prava“ od svih naših članova prepoznata kao najizazovniji preduslov za razvoj poslovnih aktivnosti. Verujemo da je predvidljivo poslovno okruženje, koje podrazumijeva transparentnost administrativnih aktivnosti, od presudne važnosti.

Iako je Crna Gora preduzela korake kako bi zemlju učinila otvorenijom za strane investicije, potrebno je implementirati dalje reforme. Pravne institucije treba dalje razvijati kako bi se smanjila korupcija i ojačala kontrola nad sukobom interesa. Pravosudni sistem mora poboljšati svoju efikasnost, dok sudske odluke moraju biti dosljedno obrazložene ili sprovedene. Takođe, dalje suzbijanje sive ekonomije pozitivno će uticati na otvoreno tržište i poslovanje.

■ Kako ocjenjujete sveukupnu makroekonomsku situaciju generalno i u smislu novih investicija?

- Drugi kvartal godine karakterisalo je ekonomsko i društveno zatvaranje u cilju sprječavanja širenja zaraze, i implementacija brojnih epidemioloških mjera u cilju zaštite javnog zdravlja. U takvom ambijentu zabilježen je visoki ekonomski pad od 20,2%.

Produženo trajanje zdravstvene krize opredijelilo je da dođe do visoke ekonomske kontrakcije u ljetnjim mjesecima u kojima se ostvaruje najveći dio turističkog prometa, koji generiše značajne privatne i javne prihode u zemlji. Prema Izvještaju o implementaciji Programa ekonomskih reformi, realni pad BDP za prvu polovinu

2020. godine iznosi 10,3%, dok su prihodi od turizma u prvoj polovini 2020. godine bili niži 78,5% u odnosu na uporedni period 2019, dok je samo u drugom kvartalu zabilježen visoki pad od 95,3%. Sa druge strane, neto priliv stranih direktnih investicija u periodu januar – jul 2020. godine iznosio je 285,8 mil.€, što je za 18,4% više u odnosu na isti period 2019. godine.

Veoma smo aktivni sagovornici i partneri Vlade na polju unapređenja poslovnog okruženja.

Vjerujemo da će crnogorska ekonomija u narednim godinama i dalje biti pod snažnim uticajem investicija. Sprovedenje mjera konsolidacije

javnih finansija takođe će pozitivno uticati na razvoj ekonomskih aktivnosti kao i na mjere usmerene na optimizaciju javnog sektora. Vlada treba da nastavi borbu protiv sive ekonomije, što zahtijeva odlučnu reakciju relevantnih institucija i važan je faktor za fer tržišnu konkurenciju. Takođe, željeli bismo da naglasimo značaj predvidljivog i transparentnog poslovnog okruženja za dalju uspješnu realizaciju novih investicija. S druge strane, ograničavajući faktor mogao bi biti nedostatak diverzifikacije crnogorske ekonomije koji bi mogao u potpunosti smanjiti pozitivne efekte stranih investicija.

■ Kako ocjenjujete Vašu saradnju sa Delegacijom EU u Crnoj Gori?

- Savjet stranih investitora u Crnoj Gori i Delegacija EU u Crnoj Gori tradicionalno imaju dobru saradnju. Delegacija EU i Savjet stranih investitora kontinuirano razmjenjuju mišljenja o ekonomskom razvoju zemlje, tako da u tom smislu koordiniramo svoje aktivnosti i inicijative prema donosiocima odluka u pravcu poboljšanja poslovne klime. Redovno se sastajemo sa predstavnicima TAIEKS-a i Evropske komisije tokom njihovih revizijskih misija u vezi sa pripremom i sprovođenjem Programa ekonomskih reformi Crne Gore, kao i da podijelimo svoja iskustva u vezi sa poboljšanjem

Ministarstva finansija, Centralne banke Crne Gore, Ministarstva unutrašnjih poslova, Poreske uprave, Uprave policije, Udruženja banaka i kompanija članica SSICG je u prethodnom periodu pripremila Akcioni plan sa utvrđenom dinamikom implementacije preporuka. Od ukupno devet aktivnosti, dvije su već realizovane, dok je realizacija ostalih u toku.

Započeli smo i razgovore sa Vladom oko formiranja digitalne koalicije, u saradnji sa našim partnerima iz Američke privredne komore, Privredne komore i Asocijacije menadžera Crne Gore, imajući u vidu da digitalna transformacija poslovnih procesa u javnoj upravi predstavlja ključ unapređenja poslovnog ambijenta.

■ Koje su najznačajnije poruke Bijele knjige 2019?

- 2019. godinu obilježilo je unapređenje poslovnog ambijenta, koje se ogleda u rastu sveukupnog Indeksa lakoće poslovanja, ukazujući na implementaciju reformi koje imaju za cilj unapređenje ekonomskih uslova i biznis klime. Indeks za 2019. godinu iznosi 6.9, na skali od 1 do 10 i ocjena za 2019. godinu pokazuje napredak u poređenju sa 2017. i 2018. godinom kada je indeks iznosio 6.5 i bio najviši od kada se radi ova vrsta istraživanja.

Kada govorimo o ocjeni ključnih sektora u 2019. godini, ukupno najveći indeks ima sektor telekomunikacija i ICT (7.6). Sektori turizma, bankarstva/finansija i transporta/ logistike zabilježili su rast u odnosu na 2018. godinu, dok je sektor proizvodnje/energetike ostao na nivou prethodne godine. Najveći rast u odnosu na 2018. godinu bilježe sektori telekomunikacija

i ICT (+ 0.8) i bankarstva i finansija (+0.6). I pored rasta 5 od 6 sektora, jedino sektor bankarstva i finansija bilježi najveći indeks za 2019. godinu u odnosu na sve prethodne godine.

Da bi ocijenili pojedinačne značajne kategorije, članovi su analizirali u kojoj mjeri sljedeće kategorije utiču pozitivno ili negativno na njihovo poslovanje: tržište rada i zapošljavanje, razvoj nekretnina, oporezivanje/doprinosi, korporativno upravljanje, vladavina prava. Uopšteno, sve pojedinačne ocjene za 2019. godinu bilježe rast i objašnjavaju i ukupni rast SSICG indeksa.

Uzimajući u obzir prioritete članova Savjeta, a u cilju što detaljnije analize poslovnog okruženja, od 2016. godine uvedeno je šest kategorija koje su članovi Savjeta u prethodnom periodu prepoznali kao područja na koja resorne institucije treba da obrate pažnju, jer predstavljaju postojeće ili potencijalne barijere u poslovanju. To su: ljudski kapital, sivo tržište i inspekcije, propisi o javno-privatnom partnerstvu, javne nabavke, digitalizacija javnih usluga, propisi o zaštiti ličnih podataka.

poslovnog okruženja. Tokom našeg posljednjeg sastanka sa ambasadoricom EU u Crnoj Gori N.J.E. Oanom Cristinom Popom, dogovorili smo intenziviranje saradnje u oblasti poboljšanja poslovnog okruženja, jačanja vladavine prava i snaženja procesa evropskih integracija.

■ Kao član Savjeta za konkurentnost i drugih međuresornih radnih grupa, koje ste inicijative podržali i kako su one prihvaćene?

- Vrlo smo aktivni sagovornici i partneri Vladi u oblasti unapređenja poslovnog ambijenta. Kao vrlo aktivni članovi Savjeta za konkurentnost u prethodnom periodu smo bili usmjereni na obezbjeđivanje implementacije preporuka koje naši članovi dostavljaju putem Bijele knjige, kao i kroz rad naših komiteta.

Upravo kroz inicijativu upućenu Savjetu za konkurentnost, a uz podršku Ministarstva finansija i Sekretarijata Savjeta za konkurentnost, intenzivno radimo na implementaciji definisanih predloga mjera za eliminisanje barijera za razvoj elektronskih servisa u sektorima bankarstva i telekomunikacionih usluga. Međuresorna radna grupa sačinjena od predstavnika Savjeta stranih investitora,

Svi naši članovi su prepoznali „vladavinu prava“ kao najizazovnijii preduslov za razvoj poslovanja.

Od šest analiziranih oblasti, u po tri bilježimo rast, odnosno pad ocjene za 2019. godinu u odnosu na 2018. godinu. Minimalan rast je zabilježen za oblasti koje se odnose na javne nabavke i sivo tržište i inspekcije, dok je rast od 0.2 zabilježen za ljudski kapital. Pad je zabilježen za oblasti koje se odnose na javno-privatno partnerstvo (-0.5), digitalizaciju javnih usluga (-0.1) i propise o zaštiti ličnih podataka (-0.2).

■ Kako ocjenjujete Vašu saradnju sa EBRD Sekretarijatom u smislu promocije konkurentnosti?

- Savjet stranih investitora u Crnoj Gori i Sekretarijat Savjeta za konkurentnost saradivali su na više projekata. Prethodni period karakterisao je intenzivan rad i implementacija utvrđenih aktivnosti Savjeta za konkurentnost, prvenstveno kroz broj održanih sjednica, razmatranih materijala dostavljenih od strane Savjeta stranih investitora, podržanih inicijativa, ali i kroz rad brojnih aktivnih radnih tijela. Ipak, iskoristio bih priliku prije svega da pohvalim angažman Savjeta za konkurentnost kroz rad radne grupe za definisanje predloga mjera za eliminisanje barijera za razvoj elektronskih servisa, osnovane na inicijativu Savjeta stranih investitora, a koja ima za cilj da kroz direktnu saradnju predstavnika Savjeta stranih investitora i resornih državnih institucija doprinese unapređenju postojećeg stanja kroz definisanje mjera i izmjenu postojeće legislative. Sekretarijat Savjeta za konkurentnost je prepoznat kao tijelo koje prepoznaje

inicijative privatnog sektora i pruža snažnu podršku u njihovoj implementaciji.

■ Koji su Vaši prioriteti u narednom periodu?

- Sada smo u fazi pripreme sljedeće Bijele knjige: Investiciona klima u Crnoj Gori 2020 koja će dati preporuke članova MFIC-a u različitim oblastima orijentisanim ka daljem poboljšanju poslovnog okruženja i biće predstavljena javnosti do kraja prvog kvartala 2021. godine.

Naši komiteti (Komitet za bankarstvo, Komitet za informaciono-komunikacione tehnologije, Komitet za osiguranje i Komitet za

Nastavićemo da budemo aktivan član Vladinog Savjeta za konkurentnost i Komisije za suzbijanje sive ekonomije.

regulatornu politiku) pomno će pratiti promjene regulatornog okvira u svojim sektorima i predlagati inicijative za unapređenje u oblastima važnim za poslovanje naših kompanija članica.

Nastavićemo da budemo aktivan član Vladinog Savjeta za konkurentnost i Komisije za suzbijanje sive ekonomije, kao i da blisko saradujemo sa Sekretarijatom EBRD-a pri Savjetu za konkurentnost radi ostvarenja naših zajedničkih ciljeva i promocije naših zajedničkih interesa. ■

Addiko mKredit

Preko vašeg
mobilnog telefona
Bez troška obrade,
isplata odmah

Addiko Bank
Gdje je 2+2=4

Detaljnije na addiko.me

Prijateljstvo se KUJE U KRIZAMA

**AMBASADOR
OANA-CRISTINA POPA**

ŠEF DELEGACIJE EVROPSKE
UNIJE U CRNOJ GORI

Za Crnu Goru, kao najnapredniju zemlju kandidata za članstvo u EU, sve mogućnosti koje nudi nova metodologija pridruživanja su nadohvat ruke. Ne sumnjam da je crnogorsko društvo sposobno da uradi sve što je potrebno kako bi ostvarilo svoju budućnost u EU.

ThKrizna izazvana širenjem bolesti COVID-19 dramatično nam je promijenila život, stavivši na ispit naše temeljne vrijednosti. Međutim, Evropska unija je jasno odgovorila tom izazovu. U ovim izuzetno teškim vremenima, kada su mnoge države članice EU teško pogođene nezapamćenom zdravstvenom i ekonomskom krizom, građani EU nijesu propustili da pokažu solidarnost i pruže značajnu podršku svojim susjedima Evropljanima iz Crne Gore - kaže ambasador Oana Kristina Popa, šef Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori.

U moru teških vijesti s kojima se krajem ove godine bore manje više sve zemlje na planeti, dobro je znati da imamo prijatelje. U tom kontekstu naša sagovornica citira jednog od osnivača Evropske unije, Žana Monea.

„Mone je“, kaže Ambasadorica Popa izrekao čuvenu rečenicu da će „Evropa biti iskovana u krizama“. „Sigurna sam da će Evropska unija i njeni partneri na Zapadnom Balkanu prebroditi ovu krizu i izaći jači i bliskiji. Nedavni samit u Sofiji, koji je održan 10. novembra, potvrdio je da je Zapadni Balkan u

srcu Evrope, a da njegova budućnost leži u Evropskoj uniji. Zato je naš angažman bio i ostao tako snažan“.

■ Ranije ove godine Crna Gora je otvorila posljednje poglavlje u procesu pristupanja. Koji su sljedeći koraci na koje bi država trebalo da se usredsredi?

- Fokus će ostati na 'osnovama' funkcionisanja demokratskih institucija, reformi javne uprave i podršci ekonomskim reformama.

Nedavni samit u Sofiji, koji je održan 10. novembra, potvrdio je da je Zapadni Balkan u srcu Evrope, a da njegova budućnost leži u Evropskoj uniji. Zato je naš angažman bio i ostao tako snažan

Vladavina prava zaista igra ključnu ulogu u pristupnim pregovorima, a ispunjavanje privremenih mjerila utvrđenih u poglavljima 23 i 24 je od presudne važnosti za dalji napredak u pristupnim pregovorima. U tom smislu, gledajući naprijed, Crna Gora bi trebalo posebno,

FOKUS

Crna Gora bi trebalo posebno, ali ne i isključivo, da se usredsredi na funkcionisanje pravosuđa, borbu protiv korupcije i slobodu izražavanja

PODRŠKA

Nećemo štedjeti napore da pružimo podršku Crnoj Gori da uradi što je moguće više, što je brže moguće, i osjeti koristi integracije u Evropsku uniju i prije stupanja u članstvo

RAVNOPRAVNOST

Ohrabrujem sve relevantne institucije, političke i društvene činioce u Crnoj Gori da učine sve kako bi stvorili sigurnije i zdravije okruženje za sve žene

ali ne i isključivo, da se usredsredi na funkcionisanje pravosuđa, borbu protiv korupcije i slobodu izražavanja. Paralelno s tim, treba ulagati napore u razvoj funkcionalne tržišne ekonomije i poboljšanje konkurentnosti, kao i u dugoročni rast crnogorske ekonomije podsticanjem ključnih strukturnih reformi.

■ Iako je pažnja obično usmjerena na sama poglavlja, kako biste ocijenili ukupnu spremnost Crne Gore za članstvo?

- Crna Gora je najnaprednija od zemalja kandidata u procesu integracije u Evropsku uniju. Iz prethodnih ciklusa proširenja naučili smo da ovaj proces ima veliku moć transformacije društva u zemaljama koje su u fazi pristupanja, koja daleko nadilazi bilo kakvu administrativnu proceduru.

Evropska unija je zajednica vrijednosti. Stoga crnogorsko društvo mora pokazati svoju privrženost evropskim vrijednostima u brojnim političkim, socijalnim i ekonomskim oblastima. To se može postići samo reformama u tim oblastima, za šta su potrebni zajednički naponi čitavog društva. Nema drugog načina. Što više napora crnogorsko društvo uloži u ključne reforme, posebno na polju vladavine prava, to će biti bliže pristupanju Evropskoj uniji. Građani Crne Gore već snažno osjećaju da njihova zemlja pripada Evropskoj uniji, pa je stoga krajnji cilj vidjeti Crnu Goru kao punopravnog člana porodice EU.

■ Izjavili ste da Vaš tim i Vi nećete štedjeti napore da približite Evropsku uniju građanima Crne Gore, a građane Crne Gore Evropskoj uniji. Šta vidite kao svoje najvažnije korake u tom pogledu?

- Proces pristupanja Evropskoj uniji podrazumijeva uspostavljanje relevantnih evropskih standarda i pravila kako bi se osiguralo da građani imaju više mogućnosti, više prosperiteta i bolju zaštitu svojih prava i sloboda. On takođe podrazumijeva i stvaranje sigurnog i pouzdanog okruženja za preduzetnike i preduzeća kako bi se unaprijedio ekonomski rast. Godišnji izvještaj Evropske komisije pruža vrlo dobre i detaljne smjernice o tome kako se približiti tom cilju. Napredak u oblasti vladavine prava je od suštinske važnosti, jer se njime stvaraju osnove za sve ostale napore u pogledu pobolj-

šanja života građana i obezbjeđivanja ekonomskog rasta. Iako je lokalna odgovornost za ovaj proces ključna, nećemo štedjeti napore da pružimo podršku Crnoj Gori da uradi što je moguće više, što je brže moguće, i pomognemo crnogorskim građanima i preduzećima da već sada osjete koristi integracije u Evropsku uniju, ne čekajući na samo pristupanje Crne Gore Evropskoj uniji.

Ovo je vrijeme da svi činioci rade zajedno na premošćavanju razlika kako bi Crna Gora mogla da zasluži svoje mjesto u zajednici koja napreduje i raste posljednjih sedam decenija

■ Kako EU pomaže Crnoj Gori u smislu hitnih mjera povezanih s pandemijom?

- Kako bi pomogla Crnoj Gori da se izbori s krizom izazvanom širenjem virusa COVID-19, Evropska unija je obezbijedila 53 miliona eura bespovratnih sredstava za podršku

sektorima i pojedincima u Crnoj Gori koji su najviše pogođeni krizom. Značajan dio tih bespovratnih sredstava, odnosno 12,5 miliona eura, EU je dodijelila kao donaciju zdravstvenom sektoru, pružajući crnogorskim zdravstvenim ustanovama neophodne medicinske aparate, a zdravstvenim radnicima prijeko potrebnu zaštitnu opremu. Preostali dio bespovratnih sredstava, odnosno 40,5 miliona eura, biće uplaćen u državni budžet u dvije tranše, kroz program budžetske podrške. Prva tranša od 28 miliona eura isplaćena je u novembru. Druga će biti isplaćena tokom prve polovine 2021. godine, pod posebnim uslovima koji su dogovoreni sa državnim organima tokom pripreme ovog programa. Najvažniji uslovi su da vlada treba da omogući pristup finansiranju manjim preduzećima kroz programe dodjele

bespovratnih sredstava, kao i socijalne naknade za najugroženije stanovništvo.

■ Crnogorska ekonomija je teško pogođena pandemijom. Kako će EU podržati zemlju u njenim naporima da održi makroekonomsku stabilnost i vrati se na put rasta?

- Pored bespovratnih sredstava u iznosu od 53 miliona eura, Evropska unija je takođe obezbijedila do 60 miliona eura izuzetno povoljnih kredita, kako bi pomogla Crnoj Gori da ograniči ekonomske posljedice pandemije koronavirusa. Ovo je dio programa makrofinansijske pomoći (MFA) Evropske unije za deset partnerskih zemalja kandidata i iz susjedstva, vrijednog ukupno 3 milijarde eura. Ovi izuzetno povoljni krediti biće isplaćeni u dvije tranše. Prva tranša od 30,9 miliona eura, koja je bezuslovna, već je isplaćena u oktobru. Da bi ova pomoć mogla biti u potpunosti sprovedena, Crna Gora će morati da pokaže kontinuirano poštovanje temeljnih demokratskih pravila, uključujući višestranački parlamentarni sistem i vladavinu prava, kao i da nastavi da garantuje poštovanje ljudskih prava.

Osim toga, Ekonomsko-investicioni plan, koji je početkom oktobra predstavio komesar Varhelji, Crnoj Gori i drugim zemljama Zapadnog Balkana nudi značajnu finansijsku podršku. Važno je napomenuti da EU finansira istu vrstu projekata u regionu koje finansiramo i u našim državama članicama, a to su infrastruktura, digitalna transformacija i zelena ekonomija. Na taj način Crna Gora i region već imaju isti tretman kao da su dio EU. Nadam se da će Crna Gora dobro iskoristiti ta sredstva kroz pripremanje neophodnih projekata za moderniju, zeleniju i prosperitetniju ekonomiju. Dogovor šest lidera Zapadnog Balkana na samitu u Sofiji o razvoju Zajedničkog regionalnog tržišta, zasnovanog na pravilima i standardima Evropske unije, dodatno će povećati atraktivnost i konkurentnost regiona i pomoći u približavanju regiona tržištima EU.

■ U tom smislu, šta smatrate dobrim nasljedem prethodnih državnih administracija i koji su zadaci nove?

- Značajan napredak ostvaren je u mnogim oblastima, ali predstoji još puno posla. Stoga očekujemo od nove vlade da ubrza političke i ekonomske reforme, ostvari veći napredak u oblastima u kojima se zaostaje, nadovezujući se na rad prethodne administracije. Važno

Ohrabrujem sve relevantne institucije, političke i društvene činioce u Crnoj Gori da učine sve kako bi stvorili sigurnije i zdravije okruženje za sve žene, sa jednakim mogućnostima za ekonomski prosperitet i političko učešće i liderstvo

za učešće žena u društvenom, ekonomskom i političkom životu. Nedavno smo vidjeli porast nasilja u porodici, a takođe smo i svjedoci negativnih trendova u pogledu učešća žena u politici.

Ne radi se samo o poštovanju temeljnih evropskih vrijednosti jednakosti, solidarnosti i pravde, već se radi i o socijalnom i ekonomskom napretku, jer nijedno društvo ne može ostvariti svoj puni potencijal ako se polovini stanovništva uskraćuju jednake mogućnosti.

Stoga ohrabrujem sve relevantne institucije, političke i društvene činioce u Crnoj Gori da učine sve kako bi stvorili sigurnije i zdravije okruženje za sve žene, sa jednakim mogućnostima za ekonomski prosperitet i političko učešće i liderstvo.

EU će nastaviti da podržava Crnu Goru u tim naporima. ■

je napomenuti da napredak na putu pristupanja Evropskoj uniji zahtijeva potpuno funkcionalnu javnu upravu i zadržavanje već stečene ekspertize u cilju naslanjanja na napredak ostvaren tokom prethodnih godina.

Ovo je vrijeme da svi činioci rade zajedno na premošćavanju razlika kako bi Crna Gora mogla da zasluži svoje mjesto u zajednici koja napreduje i raste posljednjih sedam decenija.

■ Kako je nova metodologija uticala na cjelokupni proces?

- Stavljajući veći fokus na vladavinu prava i temeljne reforme, nova metodologija proširenja čini proces pristupanja Evropskoj uniji dinamičnijim i predvidljivijim. Zemljama kandidatima se jasno stavlja do znanja da će dobar napredak u reformama biti nagrađen ubrzanom integracijom i postepenim uvođenjem u pojedinačne politike Evropske unije, te tržište i programe Evropske unije. S druge strane, u slučaju nedostatka napretka ili nazadovanja, pregovori se mogu zaustaviti, dok se beneficije mogu ukinuti a finansiranje smanjiti.

Za Crnu Goru, kao najnapredniju zemlju kandidata, sve mogućnosti koje nudi nova metodologija su nadohvat ruke. Ne sumnjam da je crnogorsko društvo sposobno da uradi sve što je potrebno kako bi ostvarilo svoju budućnost u EU.

■ Koja su ostala pitanja u vezi sa vrijednostima EU, a koja nova vlada mora prigrlliti?

- Neka međusektorska pitanja predstavljaju direktni oslonac temeljnih vrijednosti Evropske unije. Jedno od tih pitanja je rodna ravnopravnost.

Jasno je da Crna Gora mora uraditi više kako bi stvorila jednake mogućnosti

Ugledni finansijski magazin Euromoney proglasio je
CKB za najbolju banku u Crnoj Gori za 2020.

Dajemo maksimalan **DOPRINOS STABILNOSTI**

RADOJE ŽUGIĆ

GUVERNER CENTRALNE
BANKE CRNE GORE

Crnogorska privreda se u relativno kratkom roku oporavila od negativnog uticaja globalne finansijske krize iz 2008. godine. Sa pronalaskom vakcine očekujemo da se i ova kriza u dogledno vrijeme sanira. Kada se to desi, realno je očekivati najbrži oporavak uslužnog sektora, odnosno turizma i komplementarnih djelatnosti koji su tokom krize bili najpogođeniji.

Pandemija koronavirusa negativno se odrazila na ekonomske pokazatelje crnogorske ekonomije, kaže Radoje Žugić, guverner Centralne banke Crne Gore.

Prema posljednjim projekcijama CBCG, crnogorska privreda će u ovoj godini zabilježiti pad od oko 17%. Ovo je posljedica smanjenja obima aktivnosti u većini sektora, posebno onih osjetljivih na eksterne šokove, kao što su turizam, saobraćaj, trgovina, poljoprivreda i dr, kao i dužine trajanja pandemije. Kretanja u ovim sektorima odraziće se negativno i na tržište rada,

tj. na pad zaposlenosti, odnosno rast nezaposlenosti. Takođe, ovu godinu karakterisaće i niska stopa inflacije (oko 0%) koja je redovan pratilac recesionog ambijenta.

■ **Šta su u ovom trenutku jake, a šta slabe strane makroekonomske pozicije Crne Gore?**

- Crna Gora ima neadekvatnu strukturu ekonomije koja se dominantno oslanja na turizam i komplementarne djelatnosti. To je čini ranjivom i veoma osjetljivom na eksterne šokove, što je

PODRŠKA

CBCG vrši dnevni nadzor situacije u bankarskom sektoru i pruža kontinuiranu podršku bankama u cilju povećanja njihove otpornosti na tržišne šokove i druge izazove.

LIKVIDNOST

CBCG je, od pojave epidemije koronavirusa, implementirala pet paketa mjera koje su imale za cilj očuvanje likvidne pozicije klijenata.

INVESTICIJE

U Crnoj Gori neto priliv stranih direktnih investicija za devet mjeseci 2020. godine bio je veći za 52% u odnosu na isti period prethodne godine.

potvrdila i aktuelna situacija. Usljed činjenice da nemamo dovoljno diverzifikovanu ekonomiju, niti dovoljno razvijene djelatnosti koje karakteriše visok stepen finalizacije proizvoda, Crna Gora ostvaruje deficit platnog bilansa. Sa druge strane, postoje ogromne komparativne prednosti za razvoj poljoprivrede, prerađivačke industrije, prerade drveta, proizvodnje na bazi osnovnih metala... Upravo na podsticanju ovih djelatnosti treba da se bazira novi model rasta, kroz čiju implementaciju bi se sanirale ranjivosti realnog sektora, jačala konkurentnost ekonomije i smanjila zavisnost od uvoza, odnosno poboljšao platni bilans zemlje.

Slaba strana naše makroekonomske pozicije su i ranjive javne finansije, koje su, sa jedne strane, suočene sa padom prihoda usljed pada ekonomske aktivnosti, a sa druge strane potrebom za povećanim izdvajanjima radi saniranja posljedica pandemije.

Ipak treba naglasiti da je ekonomija Crne Gore fleksibilna i da se, nakon smanjenja uticaja eksternog šoka, brzo oporavlja. Činjenica je da je interesovanje inostranih investitora za ulaganja u našu zemlju i u periodu krize bilo snažno, o čemu svjedoči podatak da je u Crnoj Gori neto priliv stranih direktnih investicija za devet mjeseci 2020. godine na većem nivou u odnosu na isti period prethodne godine (za 52%).

■ Koliko je bankarski sektor likvidan i spreman da podrži izlazak preduzeća iz krize?

- Na osnovu posljednjih raspoloživih podataka, sa kraja novembra, ukupna likvidna aktiva iznosi više od milijardu eura i predstavlja preko 20% ukupne aktive. Suficit, odnosno višak likvidnih sredstava u odnosu na ono što se smatra dospjelim obavezama, iznosi preko 550 miliona eura. Navedeno ukazuje na visok potencijal banaka za plasiranje novih kredita građanima i privredi, bez opasnosti od ugrožavanja likvidne pozicije banaka. Važno je istaći da su banke u Crnoj Gori u periodu od izbijanja epidemije, odnosno od marta pa do kraja oktobra ove godine, pravnim licima odobrile

novih kredita u ukupnom iznosu od skoro 400 miliona eura, što je samo 6,9% manje u odnosu na uporedni period prethodne godine. Pored navedenog, kroz pet paketa antikriznih mjera usvojenih od strane CBCG, građanima i privredi omogućeno je korišćenje četiri moratorijuma. Samo kroz prvi moratorijum, likvidnost građana

i privrede je povećana za preko 150 miliona eura. Takođe, kroz četvrti paket mjera, čiji cilj je bila pomoć u prevazilaženju efekata krize najpogođenijih sektora privrede, odnosno turizma, poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, kroz više vidova pomoći (moratorijum, restrukturiranje i odobravanje novih kredita sa tretmanom novoodobrenih), na osnovu najnovijih podataka sa kraja oktobra tekuće godine, omogućene su pogodnosti u ukupnom iznosu od 166 miliona eura, što predstavlja 58% ukupnih kredita odobrenih pomenutim sektorima. Peti paket mjera usmjeren je na olakšanje finansijske situacije fizičkim licima koja su, kao posljedica pandemije ostala ili će ostati bez posla i kojima je zarada smanjena ili će biti smanjena.

Sve navedeno ukazuje da su banke, kao i u dosadašnjem periodu, spremne i sposobne da obezbijede neophodna sredstva privredi za prevazilaženje krize i finansiranje razvojnih projekata.

■ Kakve rezultate poslovanja bankarskog sektora očekujete i koji su ključni faktori opredijelili takve rezultate?

- Na kraju oktobra ove godine, na nivou bankarskog sistema ostvarena je neto dobit od 27,3 miliona eura, što je za 49,5% manje u odnosu na

uporedni period prethodne godine. Dominantan razlog smanjenja dobiti je formiranje dodatnih rezervi za očekivane kreditne gubitke u skladu sa MSFI, što predstavlja odbitnu stavku u bilansu uspjeha. Navedeni trošak je za 19,5 miliona eura, odnosno za 265% veći u odnosu na uporedni period prethodne godine. Formiranje navedenih rezervi je posljedica konzervativnog pristupa banaka imajući u vidu da u periodu od izbijanja epidemije još uvijek nije došlo do značajnog rasta nekvalitetnih kredita, koji su na

Bankarski sistem je uprkos svim izazovima, ostao likvidan i solventan i spreman da nastavi da pruža podršku privredi. Ipak, svjesni smo da izazovi u finansijskom sektoru tek slijede.

kraju oktobra predstavljali 5,69% ukupnih kredita i bili za 0,97 p.p. veći u odnosu na kraj 2019. godine. Za očekivati je da će bankarski sektor na kraju 2020. godine poslovati sa profitom, ali u smanjenom obimu u odnosu na prethodnu godinu. Bez obzira na smanjenu profitabilnost, sistem kao cjelina je stabilan.

■ Kakve efekte je kriza imala na sektor osiguranja?

- Pokazatelji poslovanja crnogorskih društava za osiguranje za period od 10 mjeseci 2020. godine ukazuju da funkcionisanje ovog sektora do sada nije bilo ugroženo. Društva za osiguranje su, u cilju obezbjeđenja kontinuiteta poslovanja, u relativno kratkom razdoblju prilagodila svoje operativne procese novonastalim okolnostima. Tokom 10 mjeseci ove godine fakturisana je ukupna bruto premija u iznosu od 79,2 miliona eura, što je za 0,8% manje u odnosu na isti period prethodne godine, koja je inače bila rekordna po svim parametrima na tržištu osiguranja.

Dakle, tržište osiguranja je stabilno, a sva društva za osiguranje su, prema podacima za prva tri kvartala ove godine, solventna, likvidna i profitabilna. Ipak, stresna razdoblja, kao što je ovo, izazovni su za sve tržišne aktere.

■ Gdje vidite ulogu Centralne banke u ovoj situaciji?

- Regulatornim i supervizorskim djelovanjem Centralna banka doprinosi finansijskoj stabilnosti, što je njena dominantna nadležnost, a posredno i očuvanju makroekonomske stabilnosti. Kako aktiva bankarskog sektora čini preko 90% aktive finansijskog sistema, jasno je da je stabilan i siguran bankarski sektor sinonim stabilnosti i sigurnosti finansijskog sistema. Dalje, performanse bankarskog sistema predstavljaju jednu od komponenti prilikom formiranja ocjene kreditnog rejtinga zemlje. Ako se sve navedeno uzme u obzir, jasno je u kojoj mjeri Centralna banka doprinosi kreiranju pozitivnog i sigurnog ambijenta za investitore i kreditore, rezidente i nerezidente.

U uslovima snažnog uticaja pandemije na makroekonomsku stabilnost, CBCG je blagovremeno preduzetim i dobro profilisanim mjerama, u tijesnoj koordinaciji sa Vladom Crne Gore i bankama, uspjela da očuva stabilnost finansijskog sistema i obezbijedi dodatnu likvidnost realnom sektoru i stanovništvu, čime je dala snažan doprinos očuvanju makroekonomske stabilnosti. CBCG je, od pojave epidemije koronavirusa, implementirala pet paketa mjera koje su imale za cilj očuvanje likvidne pozicije klijenata preusmjeravanjem likvidnosti iz bankarskog sistema ka privredi i građanima, očuvanje likvidne pozicije i rast kreditnog potencijala

banaka, kao i dugoročno sistemsko rješavanje efekata trajnog smanjenja kreditne sposobnosti klijenata.

■ Koliko su banke bile spremne na pružanje svojih usluga online?

- Jedna i vjerovatno jedina dobra strana pandemije je njen pozitivan uticaj na finansijsko opismenjavanje prije svega stanovništva, a potom i privrede u Crnoj Gori. Fizička izolacija i posljedično potreba klijenata, odnosno kupaca da traže beskontaktnu platnu opciju, kao i smanjenje troškova i naknada za elektronsko ban-

karstvo koje su banke nudile tokom krize, je nedvosmisleno uticalo na ovaj proces.

Tokom tekuće godine došlo je do značajnog povećanja broja korisnika mobilnog bankarstva, a najjači uticaj pandemije je primijećen kod broja platnih transakcija obavljenih mobilnim plaćanjem koji je na kraju aprila 2020. godine u odnosu na januar 2020. godine porastao za 49%, a od toga je kod fizičkih lica došlo do rasta od 73%, dok je kod pravnih lica zabilježen rast od 12,2%. U izvještajnom periodu januar-april 2020. godine, evidentan je porast broja novih korisnika mobilnog plaćanja za 14,73%. Posebno se izdvaja rast broja novih korisnika fizičkih lica koji su sa pružaocem platnih usluga ugovorili korišćenje aplikacije instalirane na mobilnom telefonu, a koji je od januara do kraja aprila porastao za 15%. Kumulativno broj platnih transakcija platnom uslugom kreditni transferi – inicirani elektronski, odnosno platne transakcije internet plaćanje je porastao za 15,1%, od čega je rast broja platnih transakcija internet plaćanje kod fizičkih lica bio 47,4%, a pravnih lica 11,51%.

■ Šta bi na dugi rok mogao donijeti ubrzani tok digitalne transformacije u finansijskom sektoru?

- U bankarskoj industriji tehnologije brišu barijere i otvaraju vrata za ulazak novih pružalaca finansijskih usluga. Evidentno je da striktno linije između industrija polako nestaju i da konkurencija koja dolazi od FinTech start-upova, internet giganata i industrija van bankarstva prisiljava banke da ubrzaju svoje poslovanje i prilagode svoje biznis modele kako bi mogle ostati konkurentne u digitalnoj areni, koja je itekako aktivna. Takođe, digitalna transformacija klijentu donosi brojne pogodnosti. U tom procesu jednu od ključnih uloga i odgovornosti imaju i centralne banke, koje moraju kreirati ambijent za brže usvajanje znanja i snaženje finansijske pismenosti. ■

**Jedna i vjerovatno jedina
dobra strana pandemije je njen
pozitivan uticaj na finansijsko
opismenjavanje prije svega
stanovništva, a potom i privrede
u Crnoj Gori.**

Digitalna transformacija je **KLJUČ RAZVOJA**

Proces digitalne transformacije koji pokreće promjene vidimo kao šansu za ubrzani oporavak i rast privrede Crne Gore, kao i smanjivanje njene zavisnosti od turizma. Telenor, sa gotovo 25 godina poslovanja na tržištu Crne Gore, želi da bude predvodnik tog procesa.

Za Telenor, masovni prelazak na rad od kuće nije predstavljao novost, a kompaniji je omogućio da građanima i poslovnim klijentima ponudi brojne nove usluge kaže Branko Mitrović, izvršni direktor Telenora Crne Gore.

„U Telenoru imamo izgrađenu kulturu omogućavanja zaposlenima da određeni broj dana rade od kuće, pa smo krizu dočekali spremni. U slučaju poslova gdje to nije u potpunosti moguće, kao na primjer rad naših prodavaca i inženjera na terenu, fokus je stavljen na bezbjednost zaposlenih i korisnika. Uspješno koristimo alate za onlajn rad, imamo jaku kulturu povjerenja, odgovornosti i angažovanosti, pa smo bez većih problema prešli na nov način rada“, kaže naš sagovornik.

„Svjesni koliko je pandemija uticala na svakog pojedinca, porodicu, kompaniju i društvo, usmjerili smo se ka onim oblastima u kojima možemo najviše da pomognemo. Izgradnjom novih baznih stanica i nadogradnjom postojećih na više od 50 lokacija u 2020. godini, povećali smo pokrivenost i kapacitete Telenor mreže, kako bi obezbijedili što bolju povezanost za građane i institucije Crne Gore. Prelaskom na onlajn nastavu, a kroz lansiranje

dotatka „Uči doma“, omogućili smo đacima u Crnoj Gori da besplatno pristupe nastavnom sadržaju. Omogućeno je plaćanje računa onlajn i bez provizije putem aplikacije Moj Telenor, a zaposleni i Telenor fondacija su donirali sredstva zdravstvenom sistemu.“

■ **Koje se poruke mogu izvući iz dosadašnje digitalne transformacije u Crnoj Gori i šta bi trebalo da budu naredni koraci?**

Vjerujemo da ćemo sa institucijama Vlade Crne Gore nastaviti sa praksom otvorenog dijaloga i dobre saradnje, sa ciljem daljeg unapređenja crnogorskog društva.

- Po definiciji, digitalna transformacija je integracija tehnologije u sva područja poslovanja, koja suštinski mijenja način poslovanja da bi, kao krajnji rezultat, donijela vrijednost za korisnike. Situacija u kojoj smo se našli pokazala nam je da su digitalna transformacija i agilni način rada ključni za adekvatan odgovor na izmijenjene okolnosti. Crna Gora je to prepoznala i u postupku je izrade Strategije digitalne transformacije Crne Gore 2021-

2025. Veoma je važno da se obezbijedi adekvatan regulatorni okvir koji će biti osnova i podsticaj za projekte i saradnju svih relevantnih subjekata na putu digitalne transformacije, uz predvidljivost i transparentnost poslovne klime. Očekujemo da će se izradom Strategije trasirati pravac digitalne transformacije u Crnoj Gori.

■ **U kojim oblastima Savjet stranih investitora u Crnoj Gori ima ekspertizu da pomogne ovaj proces?**

- Ovom prilikom želim da zahvalim Savjetu stranih investitora u Crnoj Gori na podršci sektoru elektronskih komunikacija i zajedničkom radu na unapređenju poslovnog i regulatornog okruženja. Kroz kontinuirani dijalog sa državnim institucijama, radimo na prevazilaženju izazova sa

kojima se suočava naša industrija, a koji su detaljno predstavljani u Bijeloj knjizi. U prethodnom periodu, Savjet se aktivno zalagao i za ukidanje odnosno reviziju lokalnih i drugih taksi kao poslovnih barijera, i učestvovao u koncipiranju relevantnih podzakonskih akata. Kreiran je odnos povjerenja, razmjene iskustava i dobrih poslovnih praksi među članicama Savjeta, i ta snaga treba i može da pomogne u procesu digitalne transformacije društva. ■

TEŠKA VREMENA

EMANUEL SALINAS

ŠEF KANCELARIJE SVJETSKE BANKE ZA BOSNU I HERCEGOVINU I CRNU GORU

U srednjoročnom i dugoročnom periodu, fokus mora biti na poboljšanju otpornosti ekonomije rješavanjem njenih unutrašnjih i spoljnih neravnoteža i podsticanjem rasta produktivnosti. Iako očekujemo rast u 2021. godini kako se ekonomija bude oporavljala, vrijeme i tempo oporavka su krajnje neizvjesni.

Crna Gora će se suočiti sa snažnom recesijom zbog COVID-19. O kratkoročnim i dugoročnim implikacijama razgovarali smo sa Emanuelom Salinasom, šefom kancelarije Svjetske banke za Bosnu i Hercegovinu i Crnu Goru.

„Dozvolite mi da kažem da je ekonomska kriza zbog COVID-19 najdublja koju je svijet vidio od Drugog svjetskog rata. Još uvijek smo usred krize, a neizvjesnost je velika. Snažni drugi talas pandemije stavio je zdravstvene sisteme pod značajan pritisak, što je dovelo do djelimičnih ili potpunih blokada u mnogim zemljama. Najviše su pogođene zemlje sa velikim udjelom uslužnog sektora, poput Crne Gore“, kaže naš sagovornik.

Snažno oslanjanje Crne Gore na turizam, visok javni dug i ograničeni fiskalni baferi, te nedostatak monetarne politike pojačavaju njene ranjivosti. Procjenjujemo da će crnogorska ekonomija pasti za 12,4% u 2020. godini, ali postoji rizik da taj broj može biti veći.

Kratkoročne implikacije krize su sve očiglednije, kaže Salinas. „Prvo, ljudski gubici usljed COVID-19 su veliki i rastu, a zdravstveni sistemi su pod značajnim pritiskom. Drugo, mjere

suzbijanja pandemije rezultirale su neviđenim gubitkom ekonomske aktivnosti, posebno u turističkom i ugostiteljskom sektoru koji je izvor posla za mnoge Crnogorce. Mjere državne podrške do sada su spasile mnoga radna mjesta; ipak, do septembra je zaposlenost pala za preko 11 procenata. Treće, kriza je preokrenula dobitke od smanjenja siromaštva i poboljšanja blagostanja; do 20.000 ljudi može pasti u siromaštvo, iako su vladini novčani transferi ublažili uticaj na najugroženije. Na kraju, kriza je zaoštrila javne finansije i rezultiraće porastom javnog duga, što će zahtijevati vrlo pažljivo fiskalno upravljanje u srednjoročnom periodu.“

■ Kako će recesija uticati na nivo javnog duga naspram BDP-a i koje su opcije na raspolaganju?

- Visok javni dug i dalje ostaje glavna briga - sve više u kontekstu trenutnog finansijskog šoka. Čak i prije krize, teret duga Crne Gore bio je vrlo visok, ali se očekivalo da će on opadati u srednjem roku. Kriza je, međutim, skrenula Crnu Goru sa puta smanjenja duga i u prvi plan stavila pitanja održivosti duga, s obzirom na

PODRŠKA

Svjetska banka se raduje intenzivnijem angažovanju sa vladom u podršci oporavku nakon COVID-a.

PREPORUKA

Vlada bi trebalo da se potruži da privuče SDI koje dolaze u zemlju kao dio globalnih lanaca vrijednosti i za izvoz.

OPORAVAK

Oprezno upravljanje dugom i stroži fiskalni stav biće potrebni da bi se Crna Gora postavila na čvrstu i ubrzanu putanju smanjenja duga kada oporavak započne.

veće troškove servisiranja duga. Procjenjuje se da će se javni dug povećati na preko 90 procenata BDP-a u 2020. godini, zbog povećanog zaduživanja usljed krize, ali i zbog snažnog smanjenja BDP-a. S obzirom na velike fiskalne neravnoteže i pogoršanje uslova finansijskog tržišta u globalnoj recesiji, Crna Gora će morati da prilagodi javnu potrošnju.

■ Koliko je pravovremen bio odgovor Vlade na krizu?

- Vlada je usvojila širok set mjera podrške kako bi ublažila uticaj krize. Obim podrške, međutim, odražava uski fiskalni prostor koji država ima, odnosno koliko novca zaista ima na raspolaganju da odgovori na potrebe stvorene krizom. Mjere su, između ostalog, uključivale subvencije zarada najugroženijim sektorima, kreditne linije IRF-a, novčane transfere najugroženijim i dodatnu podršku sektorima turizma i poljoprivrede. Iako su mjere koje su pratile većinu odgovora na politike EU bile dobro ciljane, udio osjetljive populacije, u zavisnosti od neformalnog sektora, možda je dobio malu podršku. Potrebni su napori da se identifikuje ova grupa ljudi i pomogne im se da održe egzistenciju.

Vlada je takođe predstavila srednjoročni investicioni plan za podršku ekonomskom oporavku nakon COVID-a. Međutim, moraće da preispita svoju srednjoročnu fiskalnu strategiju kako bi postigla ravnotežu između fiskalne podrške oporavku i fiskalne konsolidacije, prilagođavajući se novoj stvarnosti koja je još uvijek u velikoj mjeri neizvjesna.

■ Ako postoji potreba za daljim pooštavanjem fiskalne politike, kako će to uticati na velike razvojne infrastrukturne projekte?

- Sveukupni prostor politike je tijesan, jer Crna Gora nema mone-tarnu fleksibilnost, a njen fiskalni prostor je uglavnom iscrpljen, a očekuje se da će javni dug porasti iznad 90 procenata BDP-a. U periodu 2021–22. godina dospjeće amortizacija javnog duga u iznosu od 745 miliona eura (15 procenata BDP-a 2021. godine), što vrši dalji pritisak na javne finansije. Trenutne neefikasnosti u javnoj potrošnji ostavljaju prostora za prilagođavanje rashoda koje bi mogle stvoriti dodatni fiskalni prostor, npr. ubrzanjem reforme javne uprave, jačanjem upravljanja javnim ulaganjima i

nastavkom reforme javnih nabavki. Uspješna primjena programa fiskalne konsolidacije je stoga presudna za stvaranje više srednjoročnog prostora za usmjeravanje javne potrošnje na područja koja poboljšavaju kvalitet javnih usluga, kao što su infrastrukturne investicije i socijalne usluge.

Javne investicije su ključne za podsticanje inkluzivnog rasta i razvoja i izgradnju otporne i zelene infrastrukture. Kada se za-

Spoj ekonomske krize koju je donijela pandemija COVID-19 i političke promjene izvor su neizvjesnosti, ali istovremeno prilika za izgradnju snažnije i otpornije ekonomije

vrši prioritarna dionica autoputa, fiskalni pritisci će se ublažiti. Međutim, Crna Gora nema fiskalni prostor da krene u završetak preostalih dionica autoputa sopstvenim finansiranjem, dok bi dalje zaduživanje ugrozilo održivost javnog duga. Potreba za fiskalnom konsolidacijom u narednim godinama

može da utiče na javna ulaganja, ali povećanje njene efikasnosti može to nadoknaditi. A efikasnost se može povećati poboljšanim upravljanjem javnim ulaganjima koji bi identifikovali prioritete projekte sa velikim ekonomskim i socijalnim prinosima.

■ Kako su se veliki igrači u turizmu suočili sa krizom i kako će to uticati na crnogorske planove SDI u sektoru turizma?

- COVID-19 i mjere za suzbijanje krize po javno zdravlje predstavljaju izazov bez presedana, s tim što sektori turizma i ugostiteljstva su osjetili razarajući efekat. Gotovo potpuni kolaps međunarodnih

putovanja i turizma dogodio se od kraja marta. Stoga je turistički sektor najteže pogođen i suočiće se s dugotrajnijim efektima COVID-19 od ostalih sektora. Njegov oporavak u velikoj mjeri zavisi od toga kada će se pandemija okončati i kada će vakcina biti dostupna, ali i od ponašanja potrošača i preferencija koje su se mogle trajno promijeniti. Takođe, turizam se u velikoj mjeri oslanja na mala i srednja preduzeća, kojima bi možda bilo teže da prežive od malih i srednjih preduzeća u drugim sektorima.

Crna Gora je iskusila najgoru turističku sezonu koja je zabilježena: u prvih devet mjeseci 2020. godine broj noćenja stranih turista iznosio je samo 14 procenata od onog u 2019. godini, dok je zaposlenost u prehrambenim i smještajnim uslugama opala za 28 procenata. Do sada su sektor turizma i energetike bili veliki izvori ekonomskog rasta i privlačili su strane investicije. Do sada je Crna Gora u velikoj mjeri privlačila SDI koje dolaze u zemlju koja traži prirodne resurse (uglavnom nekretnine), ali ubuduće bi vlada trebala da uloži napore da privuče SDI koje dolaze u zemlju kao dio globalnih lanaca vrijednosti i za izvoz. Ova vrsta ulaganja može pomoći Crnoj Gori da unaprijedi svoju industriju i otvori bolja radna mjesta i podstakne održivi, inkluzivni i zeleni rast.

■ Da li je vrijeme da se preispita crnogorski model rasta koji se uglavnom oslanja na turizam ili je ovaj pravac opravdan uprkos krizi?

Vrijeme krize takođe je vrijeme razmišljanja. Iako smo još uvijek usred krize i vlade u regionu su uglavnom usredsređene na ublažavanje neposrednih negativnih efekata, dugoročna perspektiva ne smije se izgubiti iz vida. Kao što sam spomenuo, kriza je samo pogoršala ključne ranjivosti Crne Gore, poput nedostatka diverzifikacije ekonomije, nedostatka fiskalnog prostora zbog visokog javnog duga, niske proizvodne baze i velike zavisnosti uvoza od investicija i potrošnje.

Pandemija je donijela dugoročan poremećaj. Ono što je izgledalo kao privremeni šok u aprilu, sada je očigledna strukturna promjena. Izazov je kako se vratiti, ali ne onome što smo imali prije krize, već vratiti na bolji način. Ali ovo zahtijeva dugoročnu viziju i planiranje, i odlučnost da se ekonomija preusmjeri i riješe problemi koji su postojali i prije krize. Za Crnu Goru to znači jačanje otpornosti putem široko zasnovanog, produktivnog i izvozno orjentisanog modela rasta. To, međutim, nije moguće bez jednakih uslova za kompanije koje pospješuju konkurenciju, inovacije i istraživanja i stvaraju kvalitetnija i bolje plaćena radna

mjesta; javna uprava zasnovana na uslugama i zaslugama i efikasan sistem socijalne zaštite; ulaganje u ljudske resurse i zelenu i digitalnu infrastrukturu, što dalje stvara ekonomske mogućnosti, ali istovremeno i očuvanje prirodnih resursa.

■ U takvim okolnostima, šta Svjetska banka može učiniti da ublaži pritisak krize?

- Blisko saradujemo sa vlastima kako bismo brzo odgovorili na povećane izazove stvorene ovom krizom. Do sada smo se fokusirali na sljedeća glavna područja:

Prvo, pružili smo pravovremene savjete Ministarstvu finansija i drugim organima o opcijama, programima i politikama koje se mogu primijeniti radi ublažavanja uticaja krize na ljude, preduzeća i ekonomiju.

Drugo, doprinijeli smo poboljšanju sposobnosti vlasti da odgovore na uticaj krize pomažući vladi da prikupi 250 miliona eura u finansiranju. To smo učinili davanjem garancije za 80 miliona eura, što je stvorilo povjerenje da komercijalni zajmodavci daju kredite Crnoj Gori na duži rok dospijeca i po nižim troškovima. Kao dio garancije, saradivali smo sa vlastima na sprovođenju reformi neophodnih za poboljšanje fiskalne održivosti.

■ Kako će trenutni trendovi uticati na ukupan angažman Svjetske banke u Crnoj Gori u 2021. godini?

- Reforme koje je Crna Gora započela prije krize treba da ostanu na dnevnom redu, istovremeno intenzivirajući njihovo sprovođenje kako bi se osigurala makroekonomska stabilnost, stvorile ekonomske mogućnosti i osigurao snažan rast vođen privatnim sektorom koji bi bio od koristi svim Crnogorcima. Svjetska banka podržava Crnu Goru u sprovođenju reformi za bolji i inkluzivan rast. Spoj ekonomske krize koju je donijela pandemija COVID-19 i

političke promjene izvor su neizvjesnosti, ali istovremeno prilika za izgradnju snažnije i otpornije ekonomije. Svjetska banka je spremna da pruži podršku Crnoj Gori na ovom putu i radije se intenzivnijem angažovanju vlade u pružanju podrške oporavku nakon COVID-a.

Okvir partnerskog odnosa za period 2016-2021. godina (CPF) između Svjetske banke i Vlade Crne Gore je srednjoročna strategija koja pruža okvir za angažman Banke u zemlji i ističe sljedeće godine. Novi Okvir biće pripremljen za period 2022 - 2026. godina, a rezultiraće srednjoročnim programom Svjetske banke koji u potpunosti odražava razvojnu agendu Crne Gore i prioritete zajednički dogovorene sa vladom. ■

Ponudili smo finansijsku pomoć za ublažavanje negativnog uticaja pandemije na zdravstveni sektor i egzistenciju najugroženijih ljudi u zemlji

Privrženi svojim VRIJEDNOSTIMA I KLIJENTIMA

U 2020. godini, koju je obilježila pandemija COVID-19, Lovćen Grupa je ostala dosljedna sprovođenju strateških ciljeva i svojih ključnih vrijednosti: jednostavnost, odzivnost i pouzdanost.

Lovćen Grupa, koju čine Lovćen osiguranje AD, Lovćen-životna osiguranja AD i Lovćen auto DOO, dio je Grupe Triglav, najveće finansijsko osiguravajuće grupacije u jugoistočnoj Evropi, koja svojim znanjem, iskustvom i finansijskom moći, više od 120 godina opravdava povjerenje svojih klijenata da će se najbolje pobrinuti za njihovu bezbjednost i budućnost.

U 2020. godini, koju je obilježila pandemija COVID-19, Lovćen Grupa je ostala dosljedna sprovođenju strateških ciljeva i svojih ključnih vrijednosti: jednostavnost, odzivnost i pouzdanost.

Novonastale okolnosti su u još većoj mjeri uticale na neophodnost modernizacije poslovanja i uvođenje usluga na daljinu. U prvom talasu smo omogućili našim klijentima online prodavnicu za kupovinu i obnovu

osiguranja, online prijavu šteta, registraciju vozila na daljinu, itd.

U toku su i pripreme za dalje unapređenje naših usluga, kako bi postepeno uvodili

svojim partnerima sigurnost preuzimanjem različitih rizika i zadržati sa njima dobar odnos. Spremnii smo u kontinuitetu oslušivati njihove potrebe i analizirati mogućnosti

Svjesni smo da je sada, više nego ikad, ključno ponuditi svojim partnerima sigurnost preuzimanjem različitih rizika i zadržati sa njima dobar odnos.

rješenja za udaljeni i elektronski potpis. Time bi uspjeli da umanjimo potrebe za administracijom i obezbijedimo klijentu pristup zaključenju polisa 24/7. U tom procesu suočavamo se sa brojnim izazovima koje postupno rješavamo, obzirom da ova vrsta usluge još uvijek nije u potpunosti zaživjela u Crnoj Gori.

Osim unapređenja usluga, svjesni smo da je sada, više nego ikad, ključno ponuditi

za saradnju, povezane sa objektivnim ograničenjima izazvanim padom poslovnih aktivnosti. Trudićemo se da obezbijedimo što fleksibilniji pristup, sve vrijeme potencirajući važnost osiguranja, koje posebno dobija na značaju u zahtjevnim vremenima.

Na ovaj način Lovćen Grupa će i u 2021. godini nastaviti sa sprovođenjem svoje misije u Crnoj Gori i stvarati sigurniju budućnost za sve nas. ■

Ovdje smo DA POMOGNEMO

JAAP SPREI

ŠEF KANCELARIJE EBRD-A U CRNOJ GORI

Epidemija je pokazala da je Crnoj Gori potrebna diverzifikovanija ekonomija sa manje oslanjanja na turizam, dok su turističkom sektoru potrebne ozbiljne mjere za diverzifikaciju i povećanje konkurentnosti. Kao i u drugim zemljama, brzina oporavka Crne Gore zavisice od sposobnosti države da suzbije epidemiju i dostupnosti efikasne vakcine koja se može primijeniti.

C OVID-19 je imao značajan uticaj na crnogorsku ekonomiju, zbog snažnog oslanjanja zemlje na turizam, koji čini više od 20 procenata BDP-a - jedan od najvećih procenata na svijetu, kaže Jaap Sprei, šef kancelarije EBRD-a u Crnoj Gori. Prema septembarskoj prognozi EBRD-a, BDP će se smanjiti za 9,0 odsto u 2020. godini i oporaviti za 5,0 odsto u 2021. godini. Negativni rizici su značajni, jer se socijalno distanciranje i druga ograničenja zaključavanja mogu nastaviti i u 2021. godini.

„Vlada nije imala drugog izbora osim da nasilno interveniše i to je i učinila“, kaže Sprei. „Iako su mjere uspješno ublažile posljedice

pandemije za pojedince i kompanije, bile su skupe. Kao rezultat, ekonomisti EBRD-a očekuju da će se javni dug Crne Gore povećati sa blizu 80 procenata BDP-a na kraju 2019. godine na 90 procenata BDP-a do kraja 2020. godine“, upozorava naš sagovornik.

■ S obzirom na nova dešavanja, kako je EBRD odgovorila na kratkoročne i dugoročne izazove sa kojima se zemlja suočava?

- Pandemija COVID-19 i njene ekonomske posljedice predstavljaju izazov bez presedana, ali EBRD je u dobrom položaju da pruži podršku

PODRŠKA

Pandemija COVID-19 predstavlja izazov bez presedana, ali EBRD je u dobrom položaju da pruži podršku svojim klijentima, partnerima i regionima u kojima posluje.

CILJ

Poboljšanje povezanosti Crne Gore sa tržištima u regionu i šire jedan je od glavnih ciljeva EBRD-a.

POTREBA

Kriza i rezultirajuća digitalna transformacija jasno su stavili do znanja da je svim dijelovima Crne Gore potreban pristup pristupačnom internetu velike brzine.

svojim klijentima, partnerima i regionima u kojima radi, kao i da ih podrži kroz krizu i pripremi za postvirusnu eru. Što duže bude trajala ova kriza, to više vjerujemo da prevazilaženje kratkoročnih izazova i rješavanje dugoročnih izazova postaje jedno te isto: izgradnja održivije, otpornije, pravednije i inkluzivnije ekonomije.

U martu je EBRD predstavio vanredni „Paket solidarnosti“ u vrijednosti od milijardu eura, koji uključuje hitnu likvidnost, obrtni kapital i finansiranje trgovine. EBRD usmjerava sve svoje aktivnosti za period 2020-2021. godina, za koje se očekuje da će iznositi najmanje 21 milijardu eura, na pomoć svojim regionima kako bi odgovorili na ekonomski uticaj pandemije koronavirusa. Ali EBRD je više od "samo" finansiranja. Takođe, angažovani smo u dijalogu o politikama i nudimo opsežne savjetodavne usluge i tehničku saradnju.

Očekujemo da ćemo ove godine u Crnu Goru uložiti preko 120 milijardi eura: putem Programa otpornosti za klijente iz privatnog sektora sa jakim osnovama poslovanja koji imaju privremene probleme sa likvidnošću; prošireni program olakšavanja trgovine, gdje smo povećali saradnju sa Hipotekarnom bankom i uključili NLB banku; podrška restrukturiranju klijenata u nevolji, uz održavanje visokih standarda odgovornosti; poboljšani okviri sa lokalnim partnerskim finansijskim institucijama, kao što su Hipotekarna banka i Alter Modus, kako bi dosegli do mikro, malih i srednjih preduzeća. Takođe smo povećali naš stand-baj sporazum sa Fondom za zaštitu depozita; Instrument za podršku vitalnoj infrastrukturi uz pomoć EPCG za finansiranje obrtnog kapitala, stabilizaciju i osnovnih javnih investicija; savjeti za mala preduzeća - obuka u virtuelnom formatu o upravljanju likvidnošću i ljudskim resursima u krizi COVID-19. Unaprijedili smo naše savjete o digitalnoj transformaciji, kao i savjete o politikama državnim organima, npr. saradujemo sa vlastima na jačanju institucionalnih kapaciteta inspekcijских organa, dok je naš Sekretarijat Savjeta za konkurentnost pripremio registar svih nameta u Crnoj Gori.

■ **U kojoj mjeri je EBRD morala da prilagodi svoj prvobitni plan intervencije u Crnoj Gori?**

- Potpisali smo 10 projekata i uložili skoro 40 miliona eura u 2019. godini. Početkom ove godine, prije COVID-19, planirali smo da

udvostručimo obim poslovanja, na 75 miliona eura, u 2020. godini. U svjetlu naše dodatne podrške u borbi protiv uticaja pandemije, sada smo na putu da utrostručimo prošlogodišnji obim poslovanja, sa skoro 20 investicionih projekata.

Naš program Savjetovanja za mala preduzeća nastavlja da podržava MSP u poslovanju i oporavku od ekonomskih posljedica pandemije pojednostavljenjem doprinosa klijenata, preusmjeravanjem tekućih

projekata na kritična pitanja finansijskog upravljanja i kontinuiteta poslovanja i promocijom digitalnog davanja savjeta.

Pripremamo projekat u turizmu i vlasništvu koji želimo da realizujemo 2021. godine, a nastavićemo da jačamo lance vrijednosti u agrobiznisu i povratne veze u turističkom sektoru.

Takođe, fokusirani smo na investicije u sektor obnovljivih izvora i jačanje javno-privatnog dijaloga sa Sekretarijatom Savjeta za konkurentnost.

■ **Koliko je teško pogođen sektor turizma u Crnoj Gori i kako to utiče na vaš fokus na jačanju konkurentnosti u turističkom sektoru?**

- Broj turista koji dolaze u Crnu Goru kontinuirano raste posljednjih godina. Međutim, ove godine je pandemija imala snažan negativan uticaj na turizam širom svijeta, uključujući i Crnu Goru. Dolasci stranih turista u zemlju su opali za preko 80 procenata na godišnjem nivou, dok je izvoz, koji se uglavnom sastojao od usluga povezanih sa turizmom, zabilježio pad od 35,5%.

Oporavak sektora zavisice od toga koliko brzo se epidemija može obuzdati, što je najvažnije efikasnom vakcinacijom i težinom i trajanjem još uvijek neophod-

nih mjera suzbijanja. Epidemija je naglasila da je Crnoj Gori potrebna diverzifikovanija ekonomija sa manje oslanjanja na turizam, dok su turističkom sektoru potrebne ozbiljne mjere za povećanje konkurentnosti. Po našem mišljenju, zemlja treba dalje da diverzifikuje turistički model drugačije od modela „sunca, pijeska i mora“ razvijanjem drugih ponuda, npr. planinski ili zdravstveni turizam. Ovo takođe može pomoći u produžavanju vrlo kratke turističke sezone i diverzifikovanju spektra zemalja koje šalju turiste.

■ **U kojoj mjeri je COVID-19 podstakao digitalnu transformaciju u Crnoj Gori i kako pomažete u ovoj promjeni?**

Oporavak turističkog sektora zavisice od toga koliko brzo se epidemija može obuzdati, što je najvažnije efikasnom vakcinacijom i težinom i trajanjem još uvijek neophodnih mjera za suzbijanje virusa

- Digitalizacija je napredovala širom svijeta kao rezultat mjera suzbijanja virusa. Daljinski rad postao je norma za milione, dok su e-administracija i kupovina putem Interneta dalje napredovali. Napredak digitalne transformacije nudi dobre mogućnosti tamo gdje je IT sektor napredan, ali je posebno bolan tamo gdje je fizički rad upitan. Moguće je gotovo u potpunosti replicirati kancelariju kod kuće, ali nije moguće sastaviti automobil u vašoj spavaćoj sobi. U EBRD-u aktivno podržavamo

infrastrukturne povezanosti kako u regionu tako i među susjedima? Kakav je status projekata koje podržava EBRD?

- Regionalna integracija transportne i energetske infrastrukture postepeno napreduje u regionu Zapadnog Balkana. Realizovali smo projekte autoputeva duž glavnih saobraćajnih koridora i finansirali nekoliko energetskih interkonekcija za električnu energiju i gas. U slučaju Crne Gore, nedavni primjer je podmorski prenosni kabal za Italiju, koji radi od 2019. godine. Ipak, biće potrebna nadogradnja i proširenje mreža kako bi se region bolje povezao sa centralnom, istočnom i zapadnom Evropom. Pобољшanje povezanosti Crne Gore sa tržištima u regionu i šire jedan je od glavnih ciljeva EBRD-a. Na primjer, u energetskom sektoru finansiramo kopneni dalekovod od Donje Lastve, odakle je veza sa Italijom na kopnu, do Pljevalja, grada na sjeveru.

Trenutno smo uključeni u razne regionalne i lokalne projekte putne infrastrukture, kao što su Podgorica - Danilovgrad, Jaz - Tivat i Rožaje Spiljane i lokalni put Jezerine - Lubnice. Takođe smo finansirali studije za naredne dionice autoputa Bar - Boljare i plave ili jadranske magistrale. Međutim, preporučujemo ozbiljno razmatranje prije nego što se nastavi sa ovim projektima, s obzirom na trenutni nedostatak javnog fiskalnog prostora. Pored nekoliko projekata u željezničkom sektoru, podržali smo luku Adria u luci Bar i iskazali smo interes za finansiranje modernizacije crnogorskih aerodroma.

MSP koja su se - u svijetlu zaključavanja - okrenula digitalnim kanalima da bi održala ili inovirala svoje poslovne modele. Učinili smo to kroz naš program Savjeta za mala preduzeća, koji pruža savjetodavnu podršku u IKT rješenjima, kao i u drugim oblastima, kao što su marketing, strategija i upravljanje. Broj aplikacija za podršku uvođenju

e-trgovine, poboljšanju prisustva kompanija na mreži ili prilagođavanju poslovnog modela novim digitalnim zahtjevima je znatno porastao.

Pored pružanja direktne savjetodavne podrške, organizujemo i obuke i radionice za MSP, gdje se takođe fokusiramo na digitalnu transformaciju. Kao dio našeg odgovora na COVID-19, pokrenuli smo EBRD Akademiju vještina, besplatnu platformu za e-učenje za mikro i mala preduzeća koja kompanijama nudi savjete i alate za suočavanje sa uticajem COVID-19.

Kriza i rezultirajuća digitalna transformacija jasno su pokazali da je svim djelovima Crne Gore potreban pristup pristupačnom internetu velike brzine. Zbog toga smo, uz podršku Okvira za investicije zapadnog Balkana, pokrenuli studiju izvodljivosti o regionalnom razvoju širokopojasne mreže u Crnoj Gori. Cilj je identifikovati takozvane bijele zone, tj. ruralna područja koja su trenutno bez širokopojasne infrastrukture, s ciljem razvijanja modela koji će ih u potpunosti pokriti, potencijalno uz finansiranje i podršku EBRD-a.

Ekonomisti EBRD-a očekuju da će se javni dug Crne Gore povećati sa blizu 80 procenata BDP-a na kraju 2019. godine na 90 procenata BDP-a do kraja 2020. godine

■ Kako je vaš program Žene u biznisu podržao žene preduzetnice tokom COVID-19?

- Naš program Žene u biznisu je sveo-

buhvatan program osmišljen za promociju ženskog preduzetništva kombinovanjem pristupa finansijama i znanju. Program je aktivan u Crnoj Gori od 2014. godine i do danas smo podržali više od 100 preduzeća koje vode žene, kroz direktnu savjetodavnu podršku sa lokalnim konsultantima ili kroz radionice za unapređenje preduzetničkih vještina u oblastima kao što su upravljanje finansijama, liderstvo, digitalni marketing, IKT rješenja i organizacioni razvoj. Ovaj program sprovodimo u saradnji sa dva donatora: Švedskom i Luksemburgom.

Preduzeća koja vode žene često su ranjivija na spoljne šokove poput krize COVID-19. Zbog toga smo u martu, u saradnji sa partnerskim finansijskim institucijama Alter Modus i NLB Podgorica, dodali kreditne linije za žene posvećene biznisu za ukupan iznos od tri miliona eura kako bismo ženama preduzetnicama pružili bolji pristup finansijama, što je često poslovna barijera jer žene preduzetnice imaju manje imovine ili im nedostaje kolateral. Takođe, pružili smo tehničku pomoć partnerskim institucijama kako bismo im pomogli da ponude finansijske proizvode i bolje ciljaju potrebe žena preduzetnica. ■

■ Kako biste ocijenili trenutno stanje integracija zapadnog Balkana u pogledu razvoja saobraćajne i energetske

ULOŽITE U PORTONOVI

Novo idilično naselje NA OBALI CRNE GORE

Sa kristalno čistim vodama i dramatičnim planinskim pejzažom, crnogorski obalni region je prilika za investiranje koja nadmašuje južnu Francusku, Španiju i Portugaliju.

Tokom posljednje decenije, crnogorski obalni gradovi su razvijeni u vrhunske destinacije od strane kompanija iz cijele Evrope i sa Bliskog istoka. Ova investicija podstakla je rast u sektoru nekretnina, infrastrukture i turizma, potpomognuta predstojećim otvaranjima poznatih brendova kao što su One&Only, Ritz Carlton i Four Seasons.

Pozicioniran na ulazu u Boku Kotorsku, Portonovi je dragulj u kruni Jadrana. Prostire se na 26 hektara, sa 1,8 km zapanjujuće obale, ovdje se prodaje 214 stanova, uključujući 10 privatnih kuća i 50 rezidencija za iznajmljivanje.

Usredsređeni na restorane svjetske klase, wellness sadržaje, Portonovi Beach Club by Monument-a, prodavnice, bašte i Portonovi marina svjetske klase, prvi evropski hotel One&Only i wellness centar Chenot Espace treba da se otvore ovdje 2021. godine.

Marina rezidencije u Portonovom pružaju vam priliku da posjedujete kuću za odmor na obali, što predstavlja priliku za ulaganje koju ne smijete propustiti.

Sa početnom cijenom od 345.000 eura, ovi studiji i jednosobni, dvosobni, trosobni i četvorosobni apartmani odlikuju se tipično crnogorski apartmani prožeti mediteranskim i savremenim dodirima.

Prostrane površine apartmana imaju jednosobne rezidencije koje pružaju oko 80 kvadratnih metara modernog životnog prostora, dok se trosobni apartmani mogu pohvaliti sa preko 300 kvadratnih metara stambenog prostora i otvorenom terasom.

Budući da su mediteranski dijelovi bili tradicionalna mjesta za odmor, valja dobro razmotriti vrijednu ponudu posjedovanja kuće na Jadranskoj rivijeri.

Crnogorski porez na promet nepokretnosti i porez na nepokretnost su visoko konkurentni i iznose tri procenta. Ovaj porez na promet povoljno se poredi sa drugim djelovima Evrope, poput Portugalije, gdje je stopa 6,5%, i Španije, gdje je i do 10%.

Poreski režimi u zemlji su među najkonkurentnijim u Evropi, sa stopom od devet procenata primijenjenom na dobit pravnih lica, kapitalnu dobit i lični dohodak.

Portonovi nudi jedinstveni program iznajmljivanja za one koji žele da ostvare prihod od svoje investicije. Gostima je na raspolaganju 24-časovna recepcija, obroci u rezidenciji i stručni tim za razne aktivnosti.

Način života je bez premca, sa gurmanskim supermarketom IDEA, restoranima koji uključuju Bloom, Perla, Oscars', GODO gelateria, umjetničkom galerijom, jaslicama, salonom ljepote, teretanom i privatnim bazenima. Pored ovih, stanovnicima su najdraži Maison du Monde, koji služi najfiniji francuski konjak i kafe bar Koffein, koji se pretvara u salon za zabavu sa živim nastupima tokom večeri. Takođe, u blizini možete uživati u planinarenju, skijanju, ronjenju, brdskom biciklizmu, jedrenju i kajt surfovanju.

Portonovi je dostupan iz svih krajeva svijeta. Nakon slijetanja na aerodrom u Tivtu ili Dubrovniku, udaljeni ste samo 45 minuta vožnje od vaše rezidencije na obali. Helipad u Portonovom biće operativan 2021. godine. Nautičari mogu držti svoje jahte u marini koja ima 238 vezova za jahte dužine do 120 metara, koja nudi bescarinske benzinske pumpe.

Crna Gora je puna avantura i potrebno je otkrivati - iskusite to sami ulaganjem u Portonovi.

Za više informacija posjetite www.portonovi.com, pozovite nas na +382 31 353 375 ili nam pošaljite e-mail: enquiries@portonovi.com. ■

PREDRAG LEŠIĆ

IZVRŠNI DIREKTOR, DOMEN DOO

• ME i globalni

IZAZOVI DANAŠNJICE

Kada smo prvi put krenuli sa .ME, znali smo da to nije samo prilika za razvoj zdravog posla već i platforma za podizanje svijesti u Crnoj Gori o prednostima digitalnog svijeta i osposobljavanje ljudi za vještine potrebne za uspješno snalaženje u njemu. Ovo je sastavni dio strategije i misije naše kompanije u posljednjoj deceniji.

Sistem upravljanja domenima je danas postao kritična infrastruktura svake države obzirom da je naša svakodnevica, bilo poslovna bilo privatna, toliko postala povezana sa tehnologijom koja komunicira preko Interneta da se teško može zamisliti normalno funkcionisanje na duže staze bez njene upotrebe.

Evo nekoliko primjera kojih možda i nismo svjesni. Rad medicinske opreme je danas baziran na razmjeni podataka preko interne mreže pa nerijetko i preko Interneta. Razgovor sa porodicom i prijateljima se svakodnevno odvija putem aplikacija koje koriste Internet za prenos glasa i poruka tokom 24 časa dnevno. Elektronska trgovina na svim meridijanima ove planete omogućava da ekonomiju pokrećemo iz bilo kog njenog kutka. Svi ovi servisi u suštini leže na DNS serverima i njihovoj sposobnosti da ljudske potrebe prevode u računarske aktivnosti. Zato jer su nam tehnološka

rješenja postala dio privatne i poslovne svakodnevnice, i bazirana su na IP protokolu, danas je DNS sistem postao kritična infrastruktura.

■ Kako bi predstavili poslovanje u razdoblju od 2008. godine do 2020. godine kratko?

- .ME domeni su počeli slobodno da se registruju u julu 2008. godine i ekstenzija je odmah prepoznata kao uspješna jer je u prvih 48 sati registrovano preko 100,000 domena. Osim toga, obzirom da je ekstenzija stekla dobru reputaciju i da je bila promovisana od strane renomiranih kompanija GoDaddy i Afilias, postala je omiljena za izgradnju novih ideja i novih zajednica od strane velikih brendova. Danas imamo skoro milion domena i korisnike iz svih zemalja, sa više od 350 akreditovanih partnera - registrara.

Tokom svih ovih godina, naši korisnici su kreirali mrežu uspješnih portala i servisa, te na najbolji način demonstrirali uspješno korišćenje domena na koje smo mi jako ponosni.

■ Gdje leže opasnosti u vašoj industriji?

- Rad registarskog sistema može biti ugrožen na nekoliko načina ali se generalno mogu klasifikovati kao komercijalni - ekstenzija kojoj se ne vjeruje i tehnički - ekstenzija koja je nedostupna.

Komercijalni aspekt se bazira na povjerenju koje stičemo kod krajnjih korisnika da ekstenzija a) neće nestati sa tržišta i b) neće se koristiti za širenje spama - neželjenih poruka i online prevara, za kreiranje fišing veb-sajtova, za povezivanje ekstenzije sa problematičnim sadržajem, itd. Ono šta smo primjetili jeste da niska cijena registracije novih domena, povećava broj domena koji se zloupotrebjavaju kao spam ili fišing domeni, tako da je neophodno naći pravu mjeru između komercijalne potrebe za rastom, a samim tim i prihodom, u odnosu na broj domena koji se zloupotrebjava ukoliko je cijena niska zbog čega moramo da motrimo na registrare i registrante, te da suspendujemo domene ukoliko je namjera zloupotrebe razlog registracije.

Tehnički aspekt se bazira na dostupnosti kako EPP sistema, tako i DNS sistema. Najozbiljniji su takozvani DDoS - Distributed Denial of Service, koji za rezultat imaju da sistem koji se napada u jednom trenutku prestane da radi, prestane da odgovara na pitanja jer je preopterećen. Ovakvi problemi se uglavnom rješavaju pozicioniranjem opreme na čvorovima sa velikom propusnom moći, a saobraćaj se reguliše u saradnji sa partnerima preko čijih mreža dolaze napadi. I ovo su uobičajeni napadi koji male registre uglavnom dovode u velike probleme, ali nisu usamljeni napadi i na velike sisteme, sjetimo se samo napada na DYN-ove DNS servere 2016.

■ Kakvi su benefiti Crne Gore u ovom javno-privatnom partnerstvu?

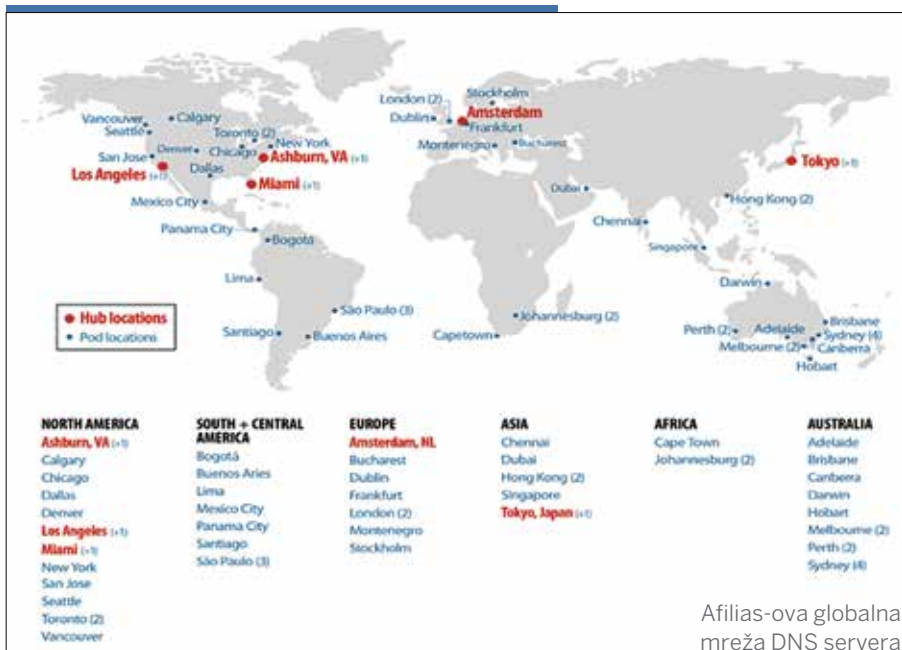
- Pored činjenice da je Crna Gora dobila izuzetno robusnu i sigurnu infrastrukturu na kojoj leži tehnički aspekt biznisa kao i renomirane i globalno prepoznate partnere na kojima leži dio komercijalnog aspekta biznisa, kompanija DOMEN DOO je registrovana u Crnoj Gori i sve poslovne operacije se vode iz Crne Gore. Kompanija je svih ovih godina lider u promociji zanimanja budućnosti koja su bazirana na programiranju i od prvog dana u svom genetičkom kodu ima potrebu da doprinese razvoju zajednice i društva iz kojeg vodi svoje poslovne operacije.

Finansijski efekat koji je ostvaren svih ovih godina se oslikava u činjenici da je 99% prihoda kompanije iz izvoza, da je na račun budžeta Vlade Crne Gore do sada uplaćeno 30 miliona eura po ugovoru o upravljanju .ME ekstenzijom, da je preko 5 miliona eura plaćeno kroz razne vrste poreza i doprinosa, te je preko 1 milion eura investirano u crnogorsko društvo kroz razne aktivnosti društveno odgovornog poslovanja.

■ Koja je filozofija iza vaše strategije društveno odgovornog poslovanja?

- Naša strategija društveno odgovornog poslovanja zasniva se na tri glavna stuba: obrazovanje mladih na način koji ih uči KAKO DA PROGRAMIRAJU i inspiriše ih za tehnološku karijeru; uvođenje blagodatnog digitalnog svijeta za stanovnike Crne Gore, njihovo poslovanje i svakodnevni život i razmjena naših iskustava, kontakata i znanja kako bismo podržali svoje kolege u tehnološkoj industriji u Crnoj Gori i naše prijatelje i partnere da dalje razvijaju svoje ideje.

Radimo direktno sa startup zajednicom, ali takođe i sa investitorima i međunarodnim organizacijama kako bismo pomogli u izgradnji zdravog startup ekosistema kroz poboljšanje zakonodavstva, podsticanje stranih investicija i pružanje savjeta i mentorstva. Neki od najsajajnijih primjera crnogorske startup zajednice razvili su

Afilias-ova globalna mreža DNS servera

Registar je do sada saradivao sa predstavnicima američkih i njemačkih sigurnosnih agencija, FBI, Europol, Eurojust te Majkrosoftom i Fejsbukom kada smo participirali u nekoliko najvećih operacija protiv sajber kriminala.

svoje ideje i povezali se sa svojim investitorima kroz odnose koje smo im pomogli da uspostave. Svaki put kad ih vidimo da idu korak dalje, osjećamo se kao da naša misija u Crnoj Gori postaje sve jača.

■ Gdje vidite .ME domen u 2030 godini?

- Ukoliko se postojeći tehnološki trendovi zadrže, to znači da će

.ME domen biti još važniji resurs nego šta je danas. Kompaniju koja upravlja tim resursom će imati srazmjerno veću odgovornost a samim tim i izazovi, kako komercijalni tako i tehnički, će postati složeniji. I na sve te izazove treba naći najbolji odgovor.

Obzirom da smo dokazali sposobnost da se nosimo sa svim vrstama izazova, obzirom da smo dokazali da smo odgovorna kompanija i prema proizvođaču i prema korisnicima, ali da smo odgovorna kompanija i prema društvu, smatramo da imamo izgrađene odlične temelje za budućnost. ■

Dobrodošli u Boka Place, PORTO MONTENEGRO

Mediteransko nautičko naselje Porto Montenegro je pravo destinacijsko otkriće za zajednicu koja dolazi iz svih krajeva svijeta. Redefinišući život na rivi, mjesto je diskretnog luksuza u kome ćete pronaći prostor za avanturu i kreativno ispunjenje. Izvrstan jahting klub, atraktivni barovi i bistroi, elegantni butici, muzički performansi i intimne porodične zabave, duž cijele promenade i trgova na obali, izvanredan su spoj na lokaciji u čijem zaleđu je smještena ekskluzivna marina za superjahte. "Nova kapija" ove urbane i eklektične enklave temelji se na internacionalnoj zajednici čiji je dom novo naselje u okviru kompleksa Porto Montenegro - Boka Place.

Najnoviji kvart u sklopu Porto Montenegro, Boka Place objedinjuje atraktivne aktivnosti, uzbuđljivu atmosferu i mjesto odmora za um i tijelo. Odabrana ponuda gastro, umjetničkih i šoping sadržaja, lokacija za druženje i uživanje, predstavlja osnov za stvaranje jedinstvene, raznovrsne zajednice.

Naselje Boka Place smješteno je na prirodnom platou odakle se pruža panoramski pogled na prestižno nautičko naselje Porto Montenegro, koje se nalazi na samoj obali. Iako u zaleđu Bokokotorskog zaliva, lokacija je dovoljno blizu da pruži pogled na prepoznatljiv obalni pejzaž i osvježavajući, primorski vazduh. Na ovom mjestu se aktivan, urbani životni stil prepliće sa nadaleko čuvenom restorativnom prirodom Jadrana.

Svakodnevi život zajednice u Boka Place sustiće se na mjestu centralnog gradskog trga – mjesta na kome se svi sadržaji naselja povezuju i prepliću, dijele trenuci provedeni sa

prijateljima i stvara nova sinergija. U prostoru koji je osmišljen tako da ne poželite da odete, garantovano ćete pronaći dobro raspoloženje, savremenu udobnost i povod za dodatno vrijeme u društvu prijatelja. Od wellness hotela SIRO, hotelskog operatera Kerzner International, do centra za razonodu ispunjenog buticima, pop-up galerijama i atmosferom koju možete istražiti dodatno poslije radnog vremena, u Boka Place pronaći ćete sve što Vam je potrebno da se prepustite u potpunosti ispunjenju svih svojih želja.

U Boka Place, stanovnicima se pruža mogućnost da uživaju u uzbuđljivom životnom stilu po svojoj mjeri uz pregršt novih, odabranih sadržaja. Sa savremenim dizajnom i pogodnostima modernog življenja, na raspolaganju za odabir je fantastična kolekcija rezidencija pod upravom hotela SIRO, te privatnih rezidencija. Svi enterijeri odišu svježinom i nenametljivom elegancijom, koja vam omogućava da u njima kreirate sopstvenu interpretaciju izuzetnog življenja. Eksterijeri i zajednički vanjski prostori središte su intenzivne društvene aktivnosti i pružaju priliku da uspostavite sinergiju i vezu sa svojim susjedima i kreirate prostor za zdrav društveni život vaše porodice.

Životni prostori su puni prirodne svjetlosti - što podjednako umiruje ali i dodatno obogaćuje prostor. Balkoni su okrenuti ka pu-

tanji sunčeve svjetlosti, pružajući impresivan pogled na dinamičan život nautičkog naselja Porto Montenegro, i horizont ka ulazu u Bokokotorski zaliv. Funkcije fitnesa diskretno su ugrađene u arhitektonski koncept, a dodatnu pogodnost predstavlja ekskluzivan pristup privatnim vrtovima i infinity bazenu.

Boka Place je mjesto za srdačnu dobrodošlicu, pozitivnu energiju, relaksaciju i inspiraciju - otvoreno svima koji znaju da uživaju u životu na sebi svojstven način. Zamisljeno da ponudi najbolje aspekte urbanog življenja, dinamično je središte u kojem ćete pronaći moderan životni stil- koncept kojim se dodatno obogaćuje impresivan cjelokupan doživljaj nautičkog naselja Porto Montenegro. Svaki dan donosi drugačiji kolorit – od uživanja u umjetnosti, relaksiranja u barovima i kafićima, restorativnog odmora za um i tijelo - bilo to u wellness centru ili kod kuće. Boka Place pruža mnogo više – nepresušnu inspiraciju za kreativno ostvarenje i dobro raspoloženje, prostor za prijeko potreban trenutak odmora i predaha ali i neprekidnu zabavu i razonodu. ■

Za više informacija posjetite
www.bokaplace.com,
 pošaljite e-mail na
bokaplace@portomontenegro.com
 ili pozovite +382 32 661 059.

Vlade treba da budu uz LOKALNE KOMPANIJE

Da bi se digitalna transformacija ubrzala, potrebno je kontinuirano unapređivati investicioni ambijent za tehnološki sektor. U Crnoj Gori su nedavno predstavljene konkretne mjere i zakoni za stimulisanje ulaganja u inovacije, i od ključnog značaja je da se sa njihovom primjenom nastavi.

Prateći standarde Deutsche Telekom Grupe, Crnogorski Telekom počeo je sa primjenom preventivnih mjera usljed Covid-19 još u februaru. „Prioritet je bilo održavanje kontinuiteta u pružanju usluga korisnicima, budući da obavljamo djelatnost od javnog značaja. To je uključivalo reorganizaciju rada u šopovima i na terenu, nabavku zaštitne opreme za zaposlene, koje smo imali u dovoljnim količinama i kada je na tržištu vladala nestašica pa smo u više navrata pomagali druge kompanije i neke državne organe“, kaže Dina Tsybulskaya, CEO ove kompanije. „Nove okolnosti su dodatno istakle činjenicu koliko smo kao kompanija odmakli u digitalnoj transformaciji.“

■ Koja su pametna rješenja i inovacije Crnogorskog Telekoma bila najtraženija u preduzećima i Vladi?

- Od početka epidemije smo učestvovali u kompleksnom Vladinom projektu učenja na daljinu, realizovali smo brojne donacije, a javnom sektoru i privredi u prvom talasu značajno izašli u susret povećavajući kapacitete internet pristupa. Od digitalnih servisa smo razvili Cloud Call centar kao profesionalno

call centar rješenje za mali i srednji biznis, a veliko je interesovanje bilo i za alate iz našeg biznis portfolija, poput Microsoft Teams i Office 365, kojim smo kompanijama pružili mogućnost jednostavnog organizovanja rada. Na kraju, razvili smo i nove alate koji će tek dobiti punu primjenu – Cumulus, aplikaciju za digitalno računovodstvo, i Folder X, za digitalno upravljanje dokumentima i arhivom.

■ Kako Crna Gora može ubrzati digitalnu transformaciju?

Telekom vidimo kao kompaniju koja partnerima i klijentima nudi provjerena i pouzdana digitalna rješenja, a svim društvenim akterima – građanima, javnom i privatnom sektoru – neometan i pouzdan pristup mreži.

- Ekonomija zbog pandemije trpi ozbiljne udarce od kojih će se sporo oporavljati, pa je potrebno pronaći nove modele poslovanja i regulacije kako bi se podstakla ulaganja tamo gdje će imati stvarnog uticaja, i gurati ekonomiju naprijed. Tako bi na primjer trebalo promijeniti i pristup regulaciji tele-

kunikacione industrije tako što bi regulatori trebalo da operatore tretiraju kao lokalne partnere u izgradnji digitalne budućnosti. Ulogu oblikovanja digitalne budućnosti preuzeli su veliki međunarodni igrači (Google, Amazon, Netflix) koji ne plaćaju lokalne poreze, ne zapošljavaju lokalne radnike, i u potpunosti su izvan lokalne regulative. Pa ipak, oni pobjeđuju.

Zbog toga vlade treba da podrže lokalne kompanije u želji da postignu operativnu i investicionu efikasnost (kroz, recimo, razli-

čite vrste saradnje između operatora, izmještanje dijela poslovnih operacija). Istovremeno, vlade imaju način da osiguraju da korisnici iz toga izađu kao pobjednici. Takođe, postoje i jasni modeli koji bi osigurali da se dio profita reinvestira u cilju dobrobiti digitalnog društva na lokalnom nivou.

Ovakva revizija regulatornih praksi zajedno sa usmjerenim naporima na promociji digitalne ekonomije promijenice zemlju. Na primjer, digitalna rješenja bi trebalo da budu promovisana sa najviših adresa kao prvi, čak i jedini, izbor građana, a ne kao alternativa tradicionalnim načinima obavljanja posla. Samo se tako može ubrzati neophodni proces digitalizacije. ■

Između DVIJE VATRE

Čak i prije nego što je COVID 19 pogodio zemlju u punoj snazi, znalo se da će Crnu Goru gurnuti u dublju recesiju u poređenju sa globalnom finansijskom krizom. Glavni prenosni kanal je kolaps u dolascima turista zbog restrikcija međunarodnih putovanja. Čini se da ni masovna vakcinacija širom svijeta neće spasiti ranu ljetnju sezonu u 2021. godini.

Prema osnovnom scenariju, Crna Gora je spremna za postepeni oporavak u 2021. i 2022. godini, vođena planiranim ulaganjima u turizam i energetski sektor, kao i javnim i privatnim građevinskim aktivnostima. Dalje, EK očekuje da će zemlja vidjeti oživljavanje privatne potrošnje potpomognuto povećanjem zaposlenosti, jačim doznakama i rastom kredita.

Ipak, postoje određeni rizici. Rizik od neizmirivanja obaveza mogao bi porasti 2021. godine, jer bi brojne kompanije mogle biti izložene riziku nesolventnosti kada prestane javna podrška. Sa druge strane, očekuje se da će pad uvoza i investicija usljed poremećaja povezanih sa koronavirusom i nižom domaćom potražnjom pomoći u ublažavanju trgovinskog deficita u 2020. i 2021. godini.

Očekuje se da će inflacija ostati ublažena, dolazeći na negativnu teritoriju u 2020. godini, prije nekog skromnog rasta u 2021. i 2022. godini, naglasila je Komisija.

Očekuje se da će crnogorska ekonomija u 2020. godini pasti za 12,4%, usljed pandemije COVID-19, prije nego što se vrati na rast od 6,9% u 2021. godini, saopštila je Svjetska banka u srijedu.

Prognoza EK je nešto pesimističnija od one koju je Svjetska banka iznijela u oktobru. Prema ovoj procjeni, zemlja je sve osjetljivija na spoljne šokove i sa ograničenim fiskalnim baferima. Shodno tome, Svjetska banka predviđa da će ekonomija pasti za oko 12% u 2020. godini, što je najdublja recesija u posljednjih nekoliko decenija. Ovo je mnogo gore od ljetnjeg izvještaja Svjetske banke u kojem je predviđano da će crnogorska ekonomija pasti za 5,6% u 2020. godini, prije nego što će porasti za 4,8% sljedeće godine.

Nesigurnost je velika, a Crna Gora se suočava i sa fiskalnim i sa spoljnim rizicima, dok izgledi u velikoj mjeri zavise od kretanja pandemije COVID-19, ukazala je Svjetska banka.

Očekuje se da će pad crnogorske ekonomije u 2020. godini biti 14,3%, saopštila je Evropska komisija u novembru. Prognoza je revidirana naniže za 5,9% u poređenju sa proljećnom.

Kao što najnoviji izvještaj sugerise, nakon relativno slabog prvog talasa infekcije COVID-19 u proljeće, Crna Gora se suočila sa mnogo većim i produženijim drugim talasom. Takav razvoj snažno je uticao na ekonomiju, gurajući u duboki minus ne samo turizam i maloprodajne usluge, već i trgovinu, investiciono zapošljavanje i javne finansije.

Prema izvještaju Svjetske banke, "predviđa se da će se ukupni ekonomski gubitak usljed krize u potpunosti oporaviti tek 2022. godine kada se predviđa rast ekonomije od 4,2%. Očekivani oporavak turizma podržaće rast izvoza i potrošnje."

Očekivani završetak izgradnje prioritetne dionice autoputa u 2021. godini predviđa se da podstakne ulaganja te godine, ali umanjuje ukupna ulaganja u 2022. godini, navodi se u izvještaju.

Da rezimiramo, Vlada će se suočiti sa složenom situacijom u kojoj se očekuje da će spoljne neravnoteže ostati izražene tokom 2021. godine. Ipak, kada se završi dionica autoputa zavisna od uvoza i jači izvoz vođen oporavkom turizma ostvari, deficit tekućeg računa će pasti na 11 procenata BDP-a u 2022. godini, navela je Svjetska banka.

Crna Gora je najteže pogođena ekonomija u regionu zapadnog Balkana, koja će se suočiti sa ekonomskim padom od 4,8% u 2020. godini, a rast se očekuje u 2021. godini, u prosjeku 3,5%.

To nije iznenađenje, s obzirom na to da je zemlja snažno zavisna od turizma, ključnog izvora rasta BDP-a, inostrane razmjene, zaposlenosti i fiskalnih prihoda. Zaključavanje je bacilo turizam i putovanja na koljena. Ekonomski oporavak u velikoj mjeri zavisi od pandemije i oporavka ove određene grane.

U skladu s navedenim, Bečki institut za međunarodne ekonomske studije (wiiw) zaključio je da pandemija COVID-19 nanosi veliku štetu crnogorskoj ekonomiji, uglavnom zbog oslanjanja zemlje na svoj turistički sektor sa 77,9% dolazaka u prvih osam mjeseci u godini. Ovo je imalo ozbiljne posljedice po zapošljavanje i SDI. Kao što se i očekivalo, uz Hrvatsku, Crna Gora je postala jedna od zemalja Centralne i istočne i jugoistočne Evrope koje su najviše

pogođene pandemijom. Srećom, ne očekuje se pad SDI-a s obzirom na prirodu investicija, većinom u nekretnine, građevinarstvo i međukompanijski dug.

Već u 2019. godini rast BDP-a bio je donekle slab sa 3,6% međugodišnje u 2019. godini, u odnosu na rast od 5,1% zabilježen godinu dana ranije. Glavni doprinos rastu dali su privatna potrošnja i neto izvoz, oboje potkrijepljeni izuzetno dobrom turističkom sezonom koja je povećala performanse neto izvoza, kako se navodi u izvještaju EK.

Kao što izvještaj Jedinice za ekonomiju Ekonomista sugeriše, dogovor sa MMF-om uticao je na izbjegavanje krize plaćanja, ali veliki blizanački deficit zemlje znači da će Vlada trebati da se vrati na međunarodna tržišta obveznica i da iskoristi dodatnu finansijsku pomoć kako bi smanjila jaz u 2021. godini.

Čak i prije nego što je COVID 19 pogodio zemlju u punoj snazi, znalo se da će Crnu Goru gurnuti u dublju recesiju u poređenju sa globalnom finansijskom krizom. Očigledni razlog je nesvakidašnji kolaps u dolascima turista zbog restrikcija međunarodnih putovanja nakon mjera zaključavanja koje su primijenjene u mnogim zemljama, što je praktično zaustavilo turizam, i putovanja koja su ukupno činila oko 25% BDP-a Crne Gore. Shodno tome, kolaps turizma snažno je uticao na domaću potrošnju i investicije. Nakon što su se prethodne prognoze da će turističku sezonu spasiti gosti koji dolaze iz susjednih zemalja pokazale pretjerano optimističnim, zbog pandemije je čak i skroman oporavak u trećem kvartalu postao gotovo iluzija.

Brzi oporavak ekonomije u 2021. godini više se ne nazire, jer se čini da vakcinacija neće započeti prije sljedeće turističke sezone. ■

OCEANMONTENEGRO

Ocean Montenegro - Port services provider

Area: Port of Bar

- Maritime pilotage
- Mooring
- Towage
- Salvage

Put JNA bb, 8500 Bar
Montenegro
Tel. +382 30 311 575
info@ocean-montenegro.com
www.ocean-montenegro.com

ISO 9001
ISO 14001
ISO 45001

BUREAU VERITAS
Certification

Godine koje su ZA PAMĆENJE

U nastavku se nalazi nepotpuna lista nekih prekretnica, glavnih dostignuća i aktivnosti Savjeta stranih investitora u periodu 2009 - 2020. godina.

Savjet stranih investitora u Crnoj Gori – SSICG – osnovan je 2009. godine kao udruženje vodećih stranih investitora u zemlji od strane pet kompanija: Crnogorski Telekom AD, NLB Montenegro banka AD, Montenegro Stars Hotel Group doo, KAP AD i Daido Metal AD. Danas Savjet broji 40 članova iz različitih sektora i industrija koji imaju ukupan promet koji čini preko 25 procenata BDP-a Crne Gore.

Savjet je osnovan kao nevladina i neprofitna organizacija čiji je cilj poboljšanje investicione klime i podrška razvoju poslovanja u Crnoj Gori.

2020

Bijela knjiga: Investiciona klima u Crnoj Gori 2019

Prema posljednjem izdanju Bijele knjige, 2019. godinu je obilježilo poboljšanje poslovnog ambijenta, što se ogleda u rastu ukupnog indeksa lakoće poslovanja Savjeta stranih investitora, ukazujući na implementaciju reformi usmjerenih na poboljšanje ekonomskih uslova i poslovne klime.

Sastanak sa predstavnicima Evropske komisije

Predstavnici Savjeta stranih investitora sastali su se sa predstavnicima Evropske komisije tokom njihove pripremne misije za ocjenu Programa ekonomskih reformi u Crnoj Gori za 2021. godinu. Razmijenili su mišljenja o ključnim strukturnim izazovima, posebno u oblastima dugotrajne nezaposlenosti žena i mladih, jačanju regulatornog okruženja, digitalizaciji, e-fiskalizaciji, odgovoru vlade na COVID-19 i formalizaciji ekonomije.

Sastanak sa novom ambasadoricom Evropske unije

Delegacija EU u Crnoj Gori i Savjet stranih investitora odlučili su da intenziviraju saradnju u oblasti unapređenja poslovnog ambijenta, jačanja vladavine prava i procesa evropskih integracija, rečeno je nakon sastanka predstavnika Savjeta stranih investitora i nove ambasadorke EU u Crnoj Gori, gđe Oane Cristine Pope.

Donacija Savjeta stranih investitora Institutu za bolesti djece

Savjet stranih investitora je svoje aktivnosti društveno odgovornog poslovanja usmjerio na najmlađe članove društva, posebno na one sa potrebnom zdravstvenom njegom. „Rad za djecu i sa djecom uvijek oplemenjuje i daje dodatan motiv za naš dalji društveni angažman. Ponosni smo što smo, kroz nabavku novih kreveta, doprinijeli poboljšanju uslova za boravak u bolnici najmlađim pacijentima i njihovim roditeljima“, rekao je predsjednik Savjeta, g. Christoph Schoen.

2019

Desetogodišnjica rada Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori

Savjet stranih investitora je proslavio desetu godišnjicu sa 40 članova iz različitih sektora i industrija koji imaju kombinovani promet koji čini preko 25% BDP-a Crne Gore.

Razmjena mišljenja sa predstavnicima Evropske komisije

Članovi Savjeta stranih investitora sastali su se sa predstavnicima Evropske komisije tokom njihove misije ocjene crnogorskog Programa ekonomskih reformi 2019-2021 i razmijenili iskustva u vezi sa javno-privatnim dijalogom, regulatornim okvirom i uslovima poslovnog ambijenta.

Bijela knjiga: Investiciona klima u Crnoj Gori 2018

2018. godina ukazala je na period stabilnosti „sa blagim porastom indeksa lakoće poslovanja“, što daje razloge za optimizam u pogledu poboljšanja ekonomskih uslova i poslovne klime, ali takođe treba posvetiti dalju pažnju implementaciji reformskih procesa na koje Bijela knjiga ukazuje.

Savjet stranih investitora postao član Komisije za borbu protiv sive ekonomije

Komisija za borbu protiv sive ekonomije, kojom je predsjedavao predsjednik Komisije, potpredsjednik Vlade za ekonomsku politiku i finansijski sistem Milutin Simović, sastala se sa predstavnicima Savjeta stranih investitora. Tokom sastanka istaknuta je potreba za jačanjem kapaciteta nadležnih inspeksijskih organa kao i potreba da se riješi nedostatak selektivnosti u njihovom pristupu, omogućavajući tako dosljednu primjenu relevantnih zakona.

Objavljen Vodič Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori

Povodom objavljivanja Vodiča Savjeta stranih investitora 2019/2020 - 10 godina i nastavljamo dalje, predsjednik Savjeta stranih investitora, g. Christoph Schoen rekao je da će ovo udruženje nastaviti da pruža podršku Vladi Crne Gore tokom procesa reformi, jer snažno vjerujemo da kroz saradnju javnog i privatnog sektora možemo mnogo postići.

Godišnja skupština Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori 2019

U 2019. godini Savjet stranih investitora je održao godišnju skupštinu slaveći deceniju rada u Crnoj Gori.

2018

Povećan broj sektora obuhvaćenih Bijelom knjigom

Pored sektora koji se tradicionalno ocjenjuju od 2011. godine - poput tržišta rada i zapošljavanja, razvoja nekretnina, oporezivanja / doprinosa, korporativnog upravljanja i vladavine prava - osmo izdanje Bijele knjige (2016-2017) obuhvata nekoliko novih kategorija: sivo tržište i inspekcije, propise o javno-privatnom partnerstvu, javne nabavke, digitalizaciju javnih usluga, propise o zaštiti ličnih podataka i ljudski kapital.

Dogovorena intenzivnija saradnja sa Privrednom komorom Crne Gore

Savjet stranih investitora i Privredna komora Crne Gore odlučili su da intenziviraju svoju saradnju i iskoriste zajedničku sinergiju za poboljšanje poslovnog ambijenta u Crnoj Gori, zaključeno je na sastanku koji su održali predsjednici ovih institucija 14. marta 2018. godine.

2016

Objavljen Vodič Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori 2018

Savjet stranih investitora objavio je svoj treći investicioni vodič u kojem ocjenjuje poslovno okruženje i investicionu klimu u zemlji i ukazuje na područja koja zahtijevaju dalji intenzivan rad.

2017

Predstavnici Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori razgovarali sa predsjednikom Vlade Crne Gore: Zajedno za bolji poslovni ambijent

Predsjednik Vlade, Duško Marković je na sastanku sa predstavnicima Savjeta stranih investitora izrazio spremnost i otvorenost Vlade za saradnju sa stranim investitorima, ističući značaj direktnih stranih investicija za rast BDP-a i poboljšanje životnog standarda svih građana Crne Gore.

Broj članova Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori se povećao na

Savjet stranih investitora je privukao 35 članova do početka 2017. godine, obezbjeđujući oko 8.000 radnih mjesta i čineći oko 30 procenata nacionalnog BDP-a.

Osnovan Bankarski komitet

Ideja za uspostavljanje Bankarskog komiteta Savjeta stranih investitora imala je za cilj stvaranje jedinstvene platforme za sve članove iz bankarskog sektora da interno razmjenjuju mišljenja, ali i da olakša njihovu komunikaciju sa različitim spoljnim akterima u cilju poboljšanja poslovnog ambijenta u sektoru bankarstva.

Ministar prosvjete sastao se sa predstavnicima Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori

Crnogorski ministar prosvjete, Damir Šehović sastao se sa predstavnicima Savjeta stranih investitora 17. marta 2017. godine i predstavio im pravce obrazovnih reformi na svim nivoima i naveo da se očekuju velike promjene u visokom i srednjem obrazovanju - obje oblasti u kojima bi se cijenila podrška industrije.

Savjet stranih investitora u Crnoj Gori i Glavni grad Podgorica potpisali protokol o zajedničkoj saradnji

Na inicijativu Biroa za ekonomsku saradnju i podršku poslovnoj zajednici Glavnog grada Podgorice, brojna poslovna udruženja u Crnoj Gori, uključujući i Savjet stranih investitora u Crnoj Gori, potpisali su Protokol o zajedničkoj saradnji za unapređenje poslovnog ambijenta u Podgorici.

Broj članova Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori se povećao na 33

Broj članova Savjeta stranih investitora se u 2016. godini povećao na 33, zapošljavajući 8.300 ljudi sa kombinovanim godišnjim prometom koji predstavlja oko 29 procenata procijenjenog BDP-a Crne Gore.

Savjet stranih investitora u Crnoj Gori objavio drugi Vodič

U saradnji sa regionalnim izdavačem alliance international media sa sjedištem u Beogradu (aim), Vodič Savjeta stranih investitora objavljen je prvi put 2016. godine, sa ciljem da članovima Savjeta pruži priliku da procijene poslovno okruženje i investicionu klimu u zemlji i da ukažu na ona područja koja zahtijevaju dalje reformske procese.

Osnovan Komitet za informaciono-komunikacione tehnologije

Komitet za informaciono-komunikacione tehnologije Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori osnovan je sa ciljem kreiranja „jednog zajedničkog glasa“ prema relevantnim zainteresovanim stranama, sa ciljem poboljšanja poslovnog okruženja (transparentnosti i predvidljivosti) za IKT industriju u Crnoj Gori i maksimiziranja potencijala IKT sektora da doprinese razvoju Crne Gore.

2015

Broj članova Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori se povećava

Broj članova Savjeta stranih investitora se u 2015. godini povećao na 25, zapošljavajući 5.730 ljudi sa kombinovanim godišnjim prometom koji predstavlja oko 19 procenata BDP-a Crne Gore.

Potpisan Memorandum o saradnji između Agencije za promociju stranih investicija i Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori

Memorandum o saradnji između Agencije za promociju stranih investicija i Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori potpisan je 10. decembra 2015. godine. Memorandum utvrđuje elemente saradnje koji detaljno opisuju zajednički cilj postizanja stabilnosti i rasta crnogorske ekonomije, uz podršku stranim direktnim investicijama (SDI).

Gradonačelnik Bogdanović učestvovao na sastanku Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori kao specijalni gost

Sastanku Savjeta stranih investitora, održanom 15. marta 2015. godine, prisustvovao je Aleksandar Bogdanović, predsjednik izvršnog odbora Zajednice opština Crne Gore i gradonačelnik prijestonice Cetinje.

Predsjednik Vlade Đukanović učestvovao na sastanku Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori

Predsjednik Vlade, Milo Đukanović učestvovao je na sastanku Savjeta stranih investitora 15. decembra 2015. godine kao specijalni gost. Premijer Đukanović je iskoristio ovaj sastanak kako bi se upoznao sa očekivanjima članova Savjeta stranih investitora i dodatno pojačao i poboljšao komunikaciju sa vodećim predstavnicima crnogorske poslovne zajednice u oblasti njenog potencijalnog uticaja na poboljšanje investicione klime u zemlji.

2014

Predsjednik Vlade Đukanović učestvovao na sastanku Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori

Predsjednik Vlade, Milo Đukanović bio je gost na redovnom sastanku Savjeta stranih investitora 4. decembra 2014. godine, gdje je sa predstavnicima investicione zajednice razgovarao o ekonomskim trendovima i investicionom okruženju u Crnoj Gori, razvojnim projektima i planovima za naredni period.

Broj članova Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori se povećao na 22

Broj članova Savjeta stranih investitora se u 2014. godini povećao na 22, zapošljavajući 4.792 ljudi sa kombinovanim godišnjim prometom koji predstavlja oko 19 procenata BDP-a Crne Gore.

Ministar ekonomije učestvovao na sastanku Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori

Crnogorski ministar ekonomije, dr Vladimir Kavarić učestvovao je na sastanku Savjeta stranih investitora 7. maja 2014. godine. Ministar Kavarić iskoristio je ovu priliku da informiše članove Savjeta da ekonomska politika crnogorske vlade daje snažan naglasak na podržavanju investicija i sprovođenju kapitalnih projekata.

Ambasador Drobnič učestvovao na sastanku Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori

Šef Delegacije Evropske unije u Crnoj Gori, ambasador Mitja Drobnič, učestvovao je na sastanku Savjeta stranih investitora. Ambasador Drobnič iskoristio je ovaj sastanak kao dodatni kanal za direktnu komunikaciju sa vodećim predstavnicima crnogorske poslovne zajednice u dijelu njihovog potencijalnog uticaja na poboljšanje investicione klime u zemlji.

Savjet stranih investitora u Crnoj Gori objavio prvi Investicioni vodič

Prvi investicioni vodič Savjeta stranih investitora objavljen je sa ciljem podsticanja stranih investicija u zemlji i obezbjeđivanja potencijalnim investitorima, kao i investitorima koji tek započinju svoje poslovanje u Crnoj Gori, informacija koje bi im mogle biti korisne.

2013

Ministar održivog razvoja i turizma učestvovao na sastanku Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori

Sastanku Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori je, kao specijalan gost, prisustvovao ministar održivog razvoja i turizma u Vladi Crne Gore, Branimir Gvozdenović. Tokom sastanka, učesnici su razgovarali o poslovnom ambijentu u Crnoj Gori.

Ministar pravde razgovarao sa predstavnicima Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori o stanju vladavine prava

Na sastanku sa predstavnicima Savjeta stranih investitora, ministar pravde Duško Marković rekao je da su ključni ciljevi njegovog ministarstva racionalizacija pravosudne mreže, unapređenje notarijata, uvođenje javnih izvršitelja u pravni sistem Crne Gore, jačanje alternativnog rješavanja sporova i regulisanje lobiranja kao antikorupcijske djelatnosti.

Predstavnici Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori i Unije poslodavaca Crne Gore razgovarali o ekonomskim izazovima

Sprovođenje održivih politika i mjera koje podržavaju poslovanje privrednih subjekata (domaćih i stranih) i razvoj biznisa od vitalne je važnosti za ekonomski oporavak Crne Gore, stvaranje i održavanje radnih mjesta, zaključeno je na sastanku predsjednika Unije poslodavaca Crne Gore (UPCG) Predraga Mitrovića sa predsjednikom Skupštine i Odbora direktora Savjeta stranih investitora Rudrigerom Šulcom (Reuediger Schulz).

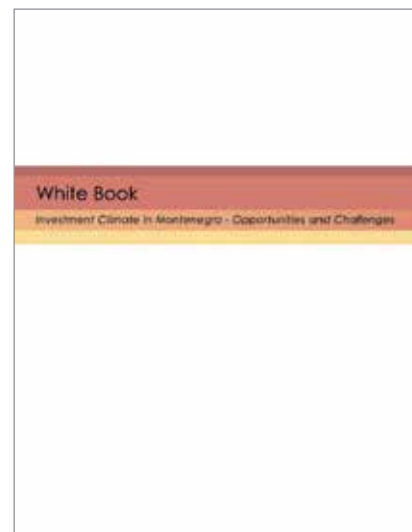

2010

Objavljena prva Bijela knjiga

Ključni dokument Savjeta stranih investitora je Bijela knjiga, godišnja publikacija koja informiše širu javnost i sve zainteresovane

strane o poslovnem okruženju i preprekama u poslovanju stranih investitora u Crnoj Gori i, što je još važnije, daje preporuke za uklanjanje identifikovanih prepreka sa ciljem povećanja atraktivnosti i konkurentnosti crnogorske ekonomije. Prva Bijela knjiga Savjeta stranih investitora objavljena je 2010. godine.

2009

Osnovan Savjet stranih investitora u Crnoj Gori

Savjet stranih investitora Crne Gore - SSICG - osnovan je 2009. godine kao udruženje vodećih stranih investitora u zemlji od strane pet kompanija: Crnogorski Telekom A.D., NLB Montenegro Banka A.D., Montenegro Stars Hotel Group d.o.o., KAPA.A.D. i Daido Metal A.D.

Održavamo visok nivo KVALITETA

Vlada veoma ozbiljno shvata ulogu Savjeta stranih investitora i na veoma visokom nivou uvažava rad udruženja kao jedne od najkredibilnijih poslovnih asocijacija u Crnoj Gori. To nažalost ne mogu potvrditi i kada je riječ o odnosu Vlade, tačnije Ministarstva saobraćaja i pomorstva i preduzeća Ocean Montenegro.

Pomorstvo je privredna grana u kojoj stepen uspješnosti poslovanja u velikoj mjeri zavisi od sposobnosti brzog prilagođavanja situacijama. Naravno, globalni izazov COVID-19 nije zaobišao ni našu kompaniju, kaže Nela Vitić, izvršni direktor, Ocean Montenegro.

Nakon proglašenja epidemije, Vlada Crne Gore je donijela odluku da luka Bar ostane otvorena za međunarodni pomorski saobraćaj. „To nam je za razliku od pojedinih djelatnosti omogućilo da nesmetano nastavimo sa pružanjem usluga, ali zbog prirode posla nije bilo moguće da „rad iz kancelarije zamijenimo radom od kuće“. S obzirom da Ocean Montenegro obavlja djelatnost od javnog interesa, što podrazumijeva garanciju neprekidnog servisa na nivou 24/7/365 svim korisnicima i bez izuzetaka, pomenuta kriza nam je donijela i jedan novi izazov – pružanje javnog servisa u vanrednim okolnostima“, kaže naša sagovornica.

„Činjenica je da smo u protekloj deceniji podigli standarde sigurnosti lučkih usluga u barskom akvatorijumu na svjetski

nivo. Samim tim nam se nameće obaveza da zadržimo visok stepen kvaliteta usluga i profesionalnosti uz dodatni akcenat na sigurnost i zaštitu naših zaposlenih kao najvrednijeg resursa kompanije“, kaže Vitić.

„Sa druge strane, smatram da se status sigurnog partnera Vlade Crne Gore opravdava i kroz socijalnu politiku preduzeća, koju smo takođe uskladili sa trenutnim izazovima

- Vlada veoma ozbiljno shvata ulogu Savjeta i na veoma visokom nivou uvažava rad udruženja kao jedne od najkredibilnijih poslovnih asocijacija u Crnoj Gori. To se ogleda kroz javno – privatni dijalog i naše aktivno učešće u Savjetu za konkurentnost ali i participiranju u svim radnim tijelima prilikom izrade zakona, strategija i ostalih akata važnih za crnogorsku privredu.

To nažalost ne mogu potvrditi i kada je riječ o odnosu Vlade, tačnije Ministarstva saobraćaja i pomorstva i preduzeća Ocean Montenegro. I pored preporuka evropskih insitucija da je izuzetno rizično po sigurnost pomorske plovidbe u luci Bar dodijeliti više koncesija za usluge u pomorskom saobraćaju, posebno uz konstan-

tan trend pada broja brodova u posljednjih šest godina, u momentu kada pomorska privreda na globalnom nivou trpi velike štete, što se dodatno odražava i na našu luku, Ministarstvo dodjeljuje još dvije koncesije za obavljanje istih usluga koje pruža naše preduzeće.

Naravno, nećemo dozvoliti da nas takve odluke demotivišu koliko god one neprihvatljive bile. Mi svakako ostajemo dosledni svojim kriterijumima. ■

Sa ponosom mogu reći da smo među rijetkim kompanijama koje nijesu sprovele program otpuštanja viška zaposlenih niti smanjenja zarada zaposlenima, bez obzira na značajan pad obima posla

i time dali podršku i lokalnoj upravi. Cilj nam je da zadržimo pozitivan duh u firmi i dodatno motivišemo zaposlene kroz razne treninge, obuke i usavršavanja sa akcentom na digitalizaciju, a kojima se u normalnim okolnostima ne bismo mogli posvetiti u toj mjeri“, napominje naša sagovornica.

■ **Koliko ste zadovoljni kvalitetom dijaloga stranih investitora i Vlade uopšte?**

CKB - pokretač INOVACIJA

PÁL KOVÁCS

IZVRŠNI DIREKTOR CRNOGORSKE
KOMERCIJALNE BANKE I ČLAN ODBORA
DIREKTORA SAVJETA STRANIH INVESTITORA

Integracijom Crnogorske Komercijalne banke i Podgoričke banke, kompanije i država stekle su jačeg partnera za podršku razvojnim projektima, dok će društvo imati koristi kroz društveno odgovorno djelovanje i podršku matičnog OTP-a kao dominantne regionalne bankarske grupe.

Ipak, dodaje, „Uprkos svim ovim promjenama i izazovima u organizaciji naših aktivnosti, ponosan sam što mogu da objavim da smo projekat integracije okončali na vrijeme. U poslu će uvijek postojati rizici. Ali reakcija i ažurnost su bitni“.

Ipak, dodaje, „Uprkos svim ovim promjenama i izazovima u organizaciji naših aktivnosti, ponosan sam što mogu da objavim da smo posvećeni završetku projekta integracije na vrijeme. U poslu će uvijek postojati rizici. Ali reakcija i ažurnost su bitni“.

Ujeku pandemije, Crnogorska Komercijalna banka završila je spajanje sa Podgoričkom bankom. Ipak, Pál Kovács, izvršni direktor Crnogorske komercijalne banke i član Odbora direktora Savjeta stranih investitora, ne vidi projekat integracije kao rizičan. Proces je započet prije više od godinu i po dana i upravo je završen. „Cilj nam je da izgradimo modernu, digitalnu, orjentisanu ka klijentima banku koja će najbolje služiti potrebama naših klijenata, države i društva. Bez obzira na trenutne okolnosti i uprkos pandemiji, u Crnoj Gori gradimo još veću i jaču banku, mada bi naše aktivnosti bile lakše ako bi se odvijale u redovnom okruženju“, kaže Kovács.

„Period trajanja epidemije svakako mijenja uobičajeni način poslovanja“, kaže naš sagovornik. „Trudimo se da zaštitimo zaposlene organizovanjem rada od kuće kad god je to moguće, klijenti se takođe štite uvođenjem mjera u filijalama, uvodimo više digitalnih rješenja, ukidamo naknade za onlajn plaćanja po potrebi, prihvatamo moratorijum o otplati kredita, itd.“

■ Inicirali ste konsolidaciju tezom da velike banke na malom tržištu mogu pružiti veću efikasnost ekonomije i bolje podržati ekonomiju zemlje i njene projekte. Šta će to tačno značiti za vaše klijente?

- Vjerujem da velika banka na malom tržištu može pružiti veću efikasnost. Svjetski trendovi proširenja pod mnogim finansijskim i drugim brendovima i tržištima su dokaz. Prednosti integracije CKB i Podgoričke banke najviše će osjetiti naši klijenti. Integrisana banka nudi široku paletu proizvoda i pruža brzu uslugu i inovativne digitalne proizvode. Našim klijentima će na usluzi biti veći broj poslovnica nego što je to bio slučaj ranije. U 35 filijala nove CKB mreže širom Crne Gore i sa 115 bankomata, Banka će obezbijediti široku pokrivenost tržišta, visok kvalitet usluga i brzi odgovor na zahtjeve klijenata, u skladu sa prepoznatljivim standardima OTP Grupe.

■ Kada govorimo o dugoročnom oporavku crnogorske ekonomije od COVID-19, da li je presudno da se država

usredsredi na strane investitore koji već posluju u zemlji ili na privlačenje novih?

- Rekao bih da je fokus i na postojeće i na privlačenje novih podjednako važan. Crna Gora je već nekoliko godina jedna od najbrže rastućih ekonomija u regionu koja je privukla strane investitore. Sada je potrebno zadržati put održavanjem stabilnosti i kretanjem ka EU. Transponovanje propisa i politika EU pomoći će u prevazilaženju štete koju je COVID-19 prouzrokovao. Ovo će doprinijeti stvaranju povoljnog okruženja za dolazak novih investitora, ali i predstaviti one koji će širiti svoje aktivnosti i možda povećati svoje sadašnje investicije. Tokom istorije mnogi krizni periodi su se takođe prikazivali kao mogućnosti.

Imajući u vidu da je Crna Gora u velikoj mjeri zavisila od sektora turizma i da su mnoge druge ekonomske aktivnosti povezane sa ovom granom, kako ocjenjujete ukupnu ekonomsku situaciju, kao bankar i kao izvršni direktor?

- Situacija sa pandemijom već je postavila nove izazove sa kojima se treba izboriti i to ne samo u zdravstvu, već i u svakom segmentu društva i ekonomije širom svijeta. Kao mala ekonomija uglavnom orijentisana na turizam i srodne industrije i Crna Gora se suočava sa izazovima. Period koji je pred nama, daće odgovore kakva će vrsta restrukturiranja biti potrebna, ali očigledno je da bi okretanje održivim projektima i upotrebi zelene energije moglo biti rješenje, kao i povećanje proizvodnje hrane i unapređenje poljoprivrede, što će omogućiti ponudu kvalitetnih proizvoda za crnogorske potrebe i izvoz. Takođe će biti potrebno jačanje malih i srednjih preduzeća i naša banka će biti tu da podrži svaki zdrav i opravdan projekat. Uvijek ističem kreditne linije kao podršku manjim kompanijama zasnovanim na garancijama EU i mislim da će ova vrsta podrške sada biti još važnija i korisnija.

Kakva su vaša očekivanja od nove Vlade Crne Gore kada je riječ o podsticajnim mjerama za privredu?

- Očekujem da će crnogorski put ka EU biti nastavljen. Dalje jačanje i unapređenje vladavine prava, sistema upravljanja, pravila pristupanja i modernizacije infrastrukture trebalo bi da ostanu važni ciljevi, što će pomoći da Crna Gora ostane atraktivna za investicije. Nova pobjednička koalicija takođe je potvrdila da će zadržati stabilnost sistema, poštovati međunarodne aranžmane poput onih dogovorenih sa Svjetskom bankom, Evropskom investicionom bankom, itd.

S druge strane, kao banka, CKB će ostati katalizator dobrog poslovanja, modernizacije i inovacija, unapređenja poslovne kulture i okruženja. Nadam se da će naša kompanija doprinijeti daljem razvoju u zemlji i primjeni najviših evropskih poslovnih standarda.

Kako ocjenjujete rad bankarskog sektora i Vašu saradnju sa Centralnom bankom?

- Bankarski sektor u Crnoj Gori je stabilan i likvidan, a imati zdrav bankarski sektor koji je pokretač ekonomskog rasta je presudno, jer

podržava razvoj i očuvanje poslovanja i radnih mjesta. Ne tako davno, 2009. godine, banke su bile uzrok krize, ali sada su pokretači oporavka i stabilizacije. Naš bankarski sektor proaktivno je odgovorio na krizu COVID-19 nudeći moratorijum na otplatu kredita, kako klijentima fizičkim licima tako i kompanijama, u skladu sa propisima regulatora. Ovaj projekat pokazao je dobru sinergiju Centralne banke i komercijalnih banaka koji je pomogao u prevazilaženju neočekivanih posljedica koje je COVID-19 nanio finansijama naših građana i kompanija. Naša banka je bila više nego spremna da donacijama pomogne Nacionalnom koordinacionom tijelu za borbu protiv zaraznih bolesti (NKT) kako bi pomogla građanima i našoj zajednici. U najtežim uslovima rada omogućili smo kontinuitet bez prekida poslovanja. CKB ima odličnu saradnju sa regulatorom, uvijek poštujući njihove mjere, usklađujući se sa preporukama i doprinoseći stabilnosti bankarskog sistema.

Iako održava redovno poslovanje i dobre rezultate, CKB je završio projekat integracije sa Podgoričkom bankom. Pokazali smo svoju sposobnost prilagođavanja i u najzahtjevnijim situacijama.

Mnoge banke su uložile velika sredstva u digitalizaciju usluga i za građane i za poslovne klijente. Koji su vaši prioriteti u ovom segmentu?

- CKB je poznata kao banka sa visokom kul-

turom inovacija, uključujući i digitalizaciju. Imamo svoje digitalne timove koji rade već godinama kako bi pratili najnovije svjetske trendove i nudili našim klijentima savremene verzije digitalnih rješenja. CKB je banka koja je prva u Crnoj Gori povlačila inovativne digitalne poteze... Apple Pay servis, CKB GO, učešće u Digitalnom kiosku, sve su to digitalne inovacije CKB-a. Platforma CKB GO za mobilno bankarstvo je među najboljima u bankarskoj industriji. Crna Gora je svakim danom sve digitalnija i naša je dužnost kao odgovornih bankara da nastavimo da podržavamo naše klijente u njihovim svakodnevnim aktivnostima stvarajući i pružajući im samo najbolja i jednostavna digitalna rješenja za njihove poslovne aktivnosti i lične finansije. ■

Izazove pretvaramo u PRILIKE

Prilagodili smo se pandemiji i nastavili poslovne aktivnosti bez prekida. Naš glavni cilj je bio i ostao zaštita zdravlja i dobrobiti naših zaposlenih i kupaca.

Neposredno prije izbijanja pandemije proglašeni ste za najuspješnijeg menadžera među velikim preduzećima i akcionarskim društvima.

■ Pitali smo gospodina Semelides-a koliko je izazovan njegov posao u trenutnim okolnostima?

- Prije svega želio bih da kažem da mi je čast što je ova nagrada dodijeljena upravo meni, u konkurenciji među mnogim uspješnim menadžerima i liderima, i da ista u potpunosti odražava uspjeh kompanije Jugopetrol AD, svih zaposlenih koji posvećeno rade, mojih kolega, jer mi dijelimo iste ideje i poslovne ciljeve. Kada podijelite znanje, iskustvo i odgovornost, čak i najizazovnije situacije pretvaraju se u prilike iz kojih možete naučiti lekcije i unaprijediti način poslovanja. Svakako, u ovim teškim i zahtjevnim okolnostima, posao menadžera je postao izuzetno zahtjevan, ali kroz timski rad, fokus na prioritete i čestu procjenu promjenjivih okolnosti, moguće je postići najbolje rezultate u datim okolnostima.

■ Kakva je bila ova godina za vas i kakva su vaša predviđanja za 2021?

- Ova godina je naročito zahtjevana, budući da je situacija sa novim virusom korona zasigurno bez presedana i veoma nepredvidiva. Od samog početka smo poštovali i slijedili sve mjere i preporuke Nacionalnog koordi-

nacionog tijela i Instituta za javno zdravlje Crne Gore, ali takođe i naše interne procedure, budući da je naš glavni cilj bio i ostao da uradimo sve što je u našoj mogućnosti da zaštitimo zdravlje i dobrobit kako zaposlenih u kompaniji tako i naših kupaca.

Utvrdivši od samog početka da je naš najvažniji prioritet zdravlje naših zaposlenih i kupaca, takođe je bilo potrebno da se nosimo sa uobičajenim poslovnim aktivnostima, pod ovim izuzetno nepovoljnim okolnostima.

Prilagodili smo se novim okolnostima promjenom prioriteta i modifikovanjem određenih poslovnih procesa, i na taj način

donacije i ostvarili nova partnerstva. Naravno, posebnu pažnju smo posvetili potrebama koje su proizašle iz Covid krize, davanjem ciljanih donacija i pružanjem podrške Nacionalnom koordinacionom tijelu i Crvenom krstu.

Jako je teško prognozirati za sledeću godinu, jer je situacija i dalje jako nestabilna i nepredvidiva. Možemo samo da izrazimo nadu da će u narednih nekoliko mjeseci vakcinacija biti dostupna za široku upotrebu i da će biti uspješna, kako bi posljedice pandemije bile manje izražene i kako bi se stvari postepeno vratile u normalu.

■ Kako Savjet stranih investitora može pomoći svojim članovima?

- Savjet stranih investitora Crne Gore pruža dragocjenu podršku svojim članovima, koji su, naravno, strani investitori koji posluju u Crnoj Gori. Savjet predstavlja bogat izvor informacija o raznim važnim pitanji-

ma ključnim za poslovanje, kao što su: način funkcionisanja javne uprave, pravni okvir u primjeni, poreski sistem, zakon o radu, kompanijsko pravo, zakon o izgradnji objekata, i mnoga druga pitanja.

Savjet stranih investitora Crne Gore omogućava svojim članovima da učestvuju na forumima na kojima mogu zajednički raspravljati o pitanjima koja utiču na njihovo poslovanje, i nakon toga ih uputiti državnim institucijama na organizovan, sveobuhvatan i djelotvoran način. ■

Savjet stranih investitora Crne Gore godinama predstavlja organizaciju čija mišljenja i sugestije za unapređenje poslovnog okruženja imaju izuzetan značaj, a državne institucije pokazuju spremnost da ozbiljno razmotre usvajanje istih.

uspjeli da nastavimo sa poslovnim aktivnostima i drugim projektima, bez prekida. Sve naše benzinske stanice nastavile su da pružaju usluge našim kupcima; projekat rekonstrukcije je takođe nastavljen po planu, sa manjim kašnjenjem. Otvorili smo novu EKO benzinsku stanicu u Beranama, a vrlo brzo ćemo otvoriti novu benzinsku stanicu u Podgorici, na jednom od glavnih gradskih bulevara.

Kao svake godine, realizovali smo različite projekte društvene odgovornosti,

Moramo raditi više I PAMETNIJE

Crna Gora je privukla stotine miliona EUR stranih investicija posljednjih godina, sto jeste svojevrsna potvrda dobre strategije, ali jako je važno nastaviti još jačim tempom kako bi za pet godina opet govorili o novim investicijama u istom ili većem obimu.

Crna Gora će, zbog svoje geopolitičke pozicije, i predivne prirode uvijek biti privlačno mjesto za biznis.

Na Crnogorcima je da je učine manje ili više odličnom, a to ćemo pored kontinuiteta u stabilnosti, koji je jako bitan svakom investitoru, najbolje postići tako što ćemo naše tradicionalno gostoprimitstvo prenijeti na ono što su u 21. vijeku osnovne potrebe za što jednostavnijim obavljanjem biznisa, kaže Ivan Bojanović, član Odbora direktora Savjeta i izvršni direktor kompanije Saga CG.

To se, kaže naš sagovornik, odnosi na sve faze poslovanja: od registracije, dobi-

janja neophodnih dozvola, sve ono što podrazumijeva dnevno funkcionisanje kompanije, do efikasnog sistema za rješavanje sporova i arbitražu.

Crna Gora jeste dosta napredovala u svim pomenutim poljima, ali postoji veoma jaka konkurencija u zemljama regiona i šire, koje takođe imaju i stvaraju prednost kroz konkurentske poreske stope, veliki napredak na „doing business“ listi itd, napominje Bojanović.

■ **Koliko je napredovala digitalna transformacija u Crnoj Gori. Šta su u tom kontekstu glavne preporuke vašeg odbora za ICT?**

- Već duže vremena slušamo na raznim mjestima i od ljudi različitih profila kako je digitalna transformacija velika šansa za Crnu Goru. Bojim se da od toliko priče ne dođemo u situaciju da tu veliku

projektima koji su nekim državama (e-citizen npr) donijele ogromne benefite.

Mislim da bi strateški bilo jako važno oformiti Ministarstvo za digitalizaciju, jer skoro da ne postoji sfera života gdje digitalizacija ne daje benefite. Svakako, iskustvo sa Ministarstvom javne uprave pokazuje kako ne treba tretirati ICT u Crnoj Gori.

Godina koja prolazi je prije svega zbog pandemije svima nama donijela nove percepcije gledanja na biznis i iskreno vjerujem može biti okidač za neku novu (r)evoluciju. Mi treba da nađemo način da budemo dio podjele tog novog „kolaca“.

šansu propuštimo. Postoje svijetli primjeri projekata koji svojim rezultatima zaista predstavljaju pravi reprezent onoga što digitalna transformacija znači i treba da bude ali, kada uzmemo u obzir ozbiljne cifre koje država ulaže u ICT projekte, ne možemo biti zadovoljni krajnjim rezultatom. To se prije svega odnosi na korišćenje benefita tehnologija u državnim institucijama, pristupačnošću i korišćenjem e-servisa od strane građana i privrede, a da ne govorim o strateškim

■ **S obzirom na veoma specifičnu ekonomsku situaciju, koliko su preporuke iz Bijele knjige dugoročne, koliko namijenjene sadašnjem momentu?**

- Bijela knjiga predstavlja skup pojedinačnih iskustava naših članova, koja naravno ponekad mogu predstavljati i subjektivan sud. Naravno, kada ta iskustva sublimirate u jedan dokument, dobijete statistiku koja bi trebala dosta vjerno da predstavi stanje za period koji se odnosi.

I baš tako i treba posmatrati Bijelu knjigu i preporuke: kao vrijednu statistiku i vjerujem realan prikaz stanja, pa i ovog u kome se nalazimo.

Mi ispred Savjeta stranih investitora, kao i do sada, stojimo na raspolaganju Vladi sa svim svojim znanjem i iskustvom. ■

Povjerenje I SARADNJA

IVAN RADULOVIĆ

IZVRŠNI DIREKTOR SAVJETA STRANIH
INVESTITORA

Bez obzira na pandemiju, Crna Gora ostaje atraktivna za strane investitore. Otuda, kompanije članice Savjeta stranih investitora nastavljaju sa ulaganjima, u oblasti turizma, energetike, telekomunikacija i druge oblasti.

metalurgije i rudarstva, energetike, turizma i ugostiteljstva, nekretnina, naftne industrije, lučkih usluga, pravnih usluga, robe široke potrošnje, logistike, proizvodnje, transporta, revizije i informaciono-komunikacionih usluga.

■ Imajući u vidu pandemiju Covid-19 i pad ekonomske aktivnosti u svijetu, koja su planirana ulaganja članova Savjeta u Crnu Goru u narednom periodu?

- Od 2006. godine, Crna Gora je sve privlačnija stranim investitorima, a vjerujem da su upravo investicione aktivnosti kompanija članica Savjeta doprinijele da je Crna Gora danas prepoznata kao moderna država i atraktivna destinacija za strane investitore.

Pandemija nije u značajnijoj mjeri poremetila naše planove. Kompanije članice Savjeta stranih investitora nastavljaju sa ulaganjem u Crnu Goru i sa realizacijom planiranih investicija da, kao što je već najavljeno, u periodu 2020-2022. godine ulože okvirno 1.5 milijardi EUR. Riječ je o planiranim dugoročnim investicijama koje imaju za cilj zaokruživanje započetih projekata, kao i unapređenje postjećih poslovnih procesa.

Prema investicionim planovima naših kompanija članica, najveća ulaganja se očekuju u sektorima turizma (okvirno 640 miliona), energetike (okvirno 166 miliona), elektronskih komunikacija (okvirno

Pred novom crnogorskom vladom je mnogo izazova, koje je donijela pandemija, ali Savjet stranih investitora smatra da je Crna Gora atraktivna investiciona destinacija i njene članice namjeravaju da nastave sa širenjem svog poslovanja i ulaganjem u nove investicije u velikom broju sektora. Takođe, spremne su da ponude Vladi konstruktivnu podršku u izgradnji i unapređenju poslovnog ambijenta, kaže Ivan Radulović, izvršni direktor Savjeta.

■ Koliko članova danas ima Savjet i iz kojih sektora oni dolaze?

- Savjet stranih investitora - udruženje vodećih stranih investitora u zemlji - osnovano je 2009. godine od strane pet kompanija, dok danas brojimo 43 člana. Savjet okuplja predstavnike brojnih i različitih industrija – bankarskih i finansijskih usluga, telekomunikacija,

90 miliona), trgovine (okvirno 10 miliona), osiguranja (okvirno 9 miliona), pomorstva (okvirno 4 miliona), dok će investicije EBRD-a iznositi okvirno do 300 miliona eura.

■ Koliki je po vašem mišljenju značaj donošenja Strategije digitalne transformacije Crne Gore 2021-2025?

- Digitalna transformacija u tekućem industriji u svijetu, pa i kod nas, više nego u bilo kojoj drugoj, je konstantno putovanje i pokretač promjena, jer se inovativni proizvodi i usluge kupaca stalno isporučuju i stvaraju. Dodatno je i situacija sa pandemijom korona virusa ukazala na to da su informacione i komunikacione tehnologije prekretnica za modernizaciju i potencijal za dalji razvoj svih sektora u Crnoj Gori.

Transformacija zahtijeva strategiju koja, kao i svaka strategija, gleda na ciljeve, trenutnu situaciju i kako krenuti naprijed na ovom putovanju na način koji ima smisla i povezuje sve potrebne elemente.

Osnovni preduslovi za uspješno sprovođenje digitalne transformacije kod nas, svakako, su adekvatan pravni okvir koji omogućava primjenu naprednih rješenja koja se primjenjuju u razvijenom svijetu. Stoga je važno da se Vlada u narednom periodu posebno posveti ovoj oblasti. Naravno, digitalizaciju vidimo kao zajedničku odgovornost javnog i privatnog sektora kako bi se stvorio razuman i pametan mehanizam koji će omogućiti digitalnu transformaciju u cilju poboljšanja efikasnosti administracije prije svega, a potom doprinijeti održivom razvoju i rastu kompanija u digitalnom dobu. Veoma je važno što je i Vlada prepoznala važnost ovih procesa, pa je otpočela izradu Strategije digitalne transformacije u čijoj pripremi učestvuje i predstavnik Savjeta stranih investitora.

Uspješna digitalna transformacija predstavlja veliku šansu za privredu što se pokazalo na primjeru drugih malih država, kao i država regiona. Dalji razvoj crnogorske ekonomije i društva podrazumijeva digitalizaciju kao razvojnu i transformacionu politiku i očekujemo da digitalna transformacija predstavlja jednu od ključnih politika Vlade u predstojećem periodu.

■ Koja su očekivanja Savjeta stranih investitora u Crnoj Gori od nove Vlade?

- Pred novom Vladom je puno izazova, imajući u vidu da je situacija sa pandemijom uticala na promjene poslovnih politika i da je na globalnom nivou uticala na pad ekonomske aktivnosti u sektorima turizma, saobraćaja, energetike i dr., a sa druge strane postakla je razvoj IKT sektora. U narednom periodu treba donositi hrabre, odgovorne odluke koje će stimulisati razvoj ekonomije u svim sektorima. Vjerujemo da će se nova Vlada na pravi način odnositi prema ovim izazovima, te da će nastaviti partnerstvo sa poslovnom zajednicom u Crnoj Gori na građenju stimulativnog poslovnog ambijenta.

Savjet stranih investitora očekuje od nove Vlade nastavak započetih aktivnosti na unapređenju poslovnog ambijenta i konkurent-

nosti ekonomije kroz, prije svega, rad Savjeta za konkurentnost i nadležnih institucija. U prethodnom periodu započeli smo razgovore sa Vladom o formiranju digitalne koalicije, koja bi pokrenula i ubrzala digitalnu transformaciju poslovnih procesa u javnoj upravi, posebno u kontekstu digitalizacije e-usluga koje se odnose na privredu. U tom kontekstu, od posebnog je značaja donošenje Strategije digitalne transformacije. Vjerujemo da će nova Vlada prepoznati ove prioritete u kontekstu aktuelne ekonomske situacije i prevazilaženja posljedica pandemije korona virusa.

■ Šta su najvažnije poruke Vladi Crne Gore kako bi poboljšala poslovni ambijent i privukla strane investicije?

- Bliska i kontinuirana komunikacija sa Vladom i organima javne uprave ostaje važan alat Savjeta za podršku našim članovima u razvoju i unapređenju njihovog poslovanja u Crnoj Gori. Pravovremeni dijalog u ovom kontekstu od suštinskog je značaja za sve

Veoma je važno što je i Vlada prepoznala važnost procesa digitalizacije i otpočela izradu Strategije digitalne transformacije u čijoj pripremi učestvuje i predstavnik Savjeta stranih investitora.

zainteresovane strane, u cilju omogućavanja povećanja efikasnosti u poslovnim procesima i izbjegavanje negativnih i štetnih posljedica po čitavu poslovnu zajednicu. Pravično je reći da naše stavove dijeli i Vlada Crne Gore i posvećeni smo pružanju dalje podrške u cilju postizanja odgovarajuće

primjene i pozitivnih rezultata sprovedenih reformi. Zbog osjetljivosti bilo kakvog ulaganja na česte promjene pravnog i regulatornog okvira, obostrano razumijevanje i opredjeljenje je od presudnog značaja za ekonomski napredak Crne Gore u narednom periodu.

Tokom našeg jedanaesto-godišnjeg rada, kontinuirana i blagovremena komunikacija sa Vladom i javnom upravom predstavlja važan zadatak Savjeta. Stoga, pronalaženje odgovarajućih mehanizama i uključivanje na različitim nivoima je od suštinskog značaja i korisno kako za Vladu tako i za privatni sektor. Jedna od glavnih misija Savjeta je da bude konstruktivan i pouzdan partner Vladi. ■

	ADDIKO BANK A.D. PODGORICA Bulevar Džordža Vašingtona 98, 81000 Podgorica Tel: 020 408 600 E-mail: info.me@addiko.com Web: www.addiko.me		EKONOMIK ACCOUNTANTS D.O.O. Try Božane Vučinić 10/1 81000 Podgorica Tel: 020 238 730 Email: contact@ekonomik.me Web: www.ekonomik.me
	ADRIATIC MARINAS D.O.O. Obala bb 85320 Tivat Tel: 032 660-700 E-mail: info@portomontenegro.com Web: www.portomontenegro.com		EBRD Moskovska 2B 81000 Podgorica Tel: 020 237 173/174/175 E-mail: perovicm@ebrd.com Web: www.ebrd.com
	AZMONT INVESTMENTS Portonovi – Kumbor bb 85340 Herceg Novi Tel: 031 355 300 E-mail: info@azmont.com Web: www.azmont.com		ELEKTROPRIVREDA CRNE GORE A.D. Vuka Karadžića br 2 81400 Nikšić Tel: 040 204 105 E-mail: office @epcg.com Web: www.epcg.com
	COCA-COLA HELLENIC BOTTLING COMPANY -CRNA GORA D.O.O. Kuće Rakića bb, 81000 Podgorica Tel: 020 443 600 E-mail: nina.elezovic@cchellenic.com Web: www.coca-colahellenic.rs		ERSTE BANK A.D. Arsenija Boljevića 2A, 81000 Podgorica Tel: 020 440 440 Fax: 020 440 432, Mob: 063 299 726 E-mail: alstojkovic@erstebank.me Web: www.erstebank.me
	CRNOGORSKA KOMERCIJALNA BANKA A.D. Moskovska bb 81000 Podgorica Tel: 020 404 255 E-mail: info@ckb.me Web: www.ckb.me		GENERALI OSIGURANJE MONTENEGRO A.D. Kralja Nikole 27a 81000 Podgorica Tel: 020 444 800 E-mail: kontakt@generali.me Web: www.generali.me
	CRNOGORSKI TELEKOM A.D. Moskovska 29 81000 Podgorica Tel: 020 433 709 E-mail: Biba.Radonjic@telekom.me Web: www.telekom.me		HENLEY&PARTNERS MONTENEGRO D.O.O. Capital Plaza, 13 Sheikh Zayed, 3. sprat 81000 Podgorica Tel:020 674 074 Email: montenegro@henleyglobal.com Web: www.henleyglobal.com
	DELOITTE D.O.O. Bulevar Svetog Petra Cetinjskog bb 81000 Podgorica Tel: 020 228 324; Fax: 020 228 327 E-mail: cemeinfo@deloittece.com Web: www.deloitte.com		HIPOTEKARNA BANKA Josipa Broza Tita 67 81000 Podgorica Tel: 077 700 001 E-mail: hipotekarna@hb.co.me Web: www.hipotekarnabanka.com
	DHL EXPRESS, KINGSCLIFFE DISTRIBUTION MONTENEGRO Aerodrom Golubovci, Balijace bb, 81000 Podgorica Tel: 020 872 460 E-mail: dhlme@dhl.com Web: www.dhl.me, www.dhl.rs		INTEGRATED EE HOLDINGS D.O.O. Šeik Zaida 13 81000 Podgorica Tel: 020 226 355 E-mail: milena@ieeholding.com Web: www.adfg.ae
	DELTA CITY Delta M CG DOO Cetinjski put BB, Podgorica Cont tel +38268878633 E mail: zmpavicevic@deltacity.me Web: www.www.deltacity.me		JUGOPETROL A.D. Stanka Dragojevića bb 81000 Podgorica Tel: 020 401 800 E-mail: jpk@jugopetrol.co.me Web: www.jugopetrol.co.me
	DOMEN D.O.O. Vojvode Maše Đurovića, Lamela 3-1 81000 Podgorica Tel: 077 300 070 E-mail: info@domain.me Web: www.domain.me		KARANOVIĆ & PARTNERS Cetinjski put 11, The Capital Plaza, IV floor , 81000 Podgorica Tel: 020 238 991 E-mail: montenegro@karanovicpartners.com Web: www.karanovicpartners.com

	<p>LOVČEN OSIGURANJE A.D. Slobode 13a 81000 Podgorica Tel: 020 404 400 E-mail: info@lo.co.me Web: www.lo.co.me</p>		<p>RAMADA (SAVANA) Bulevar Save Kovačevića 74 81000 Podgorica Tel: 020 622 623 Email: reservation@ramadapodgorica.me Web: www.ramadapodgorica.me</p>
	<p>LUŠTICA DEVELOPMENT A.D. Naselje (Radovići) bb 85323 Tivat Tel: 077 200 100 E-mail: info@lusicabay.com Web: www.lusicabay.com</p>		<p>S&T CRNA GORA D.O.O. Bulevar Revolucije 5 81000 Podgorica Tel: 020 202 150 E-mail: info@snt.me Web: www.snt.me</p>
	<p>MASTERCARD Representative Office Bulgaria, 2A Saborna Street, Sofia 1000, Bulgaria Tel: +359 2 926 42 54 E-mail: srbija@mastercard.com Web: www.mastercard.com</p>		<p>SAGA CG D.O.O. Bulevar Džordža Vašingtona 108/1 81000 Podgorica Tel: 020 201-160 E-mail: office@saga.me Web: www.saga.me</p>
	<p>MONTENEGRO STARS HOTEL GROUP Bečići bb 85310 Budva Tel: 033 774 774 E-mail: events@montenegrostars.com Web: www.montenegrostars.com</p>		<p>SAVA OSIGURANJE AD Svetlane Kane Radević 1 81000 Podgorica Tel: 020 234 036 E-mail: info@sava.co.me Web: www.sava.co.me</p>
	<p>MTEL D.O.O. Kralja Nikole 27a 81000 Podgorica Tel: 078 100 508 E-mail: officeinfo@mtel.me Web: www.mtel.me</p>		<p>SIEMENS D.O.O. Svetlane Kane Radević 3/1 81000 Podgorica Tel: 020 205 710 E-mail: office-pga.me@siemens.com Web: www.siemens.me</p>
	<p>NLB BANKA A.D. Bulevar Stanka Dragojevića br. 46 81000 Podgorica Tel: 19888 E-mail: info@nlb.me Web: www.nlb.me</p>		<p>STRATEX DEVELOPMENT Popa Jola Zeca 2 84310 Budva Mob: 069 170 000 E-mail: info@stratex.me Web: www.stratex.me</p>
	<p>OCEAN MONTENEGRO Obala 13. jula bb 8500 Bar, Crna Gora Tel: 030 311 575 E-mail: info@ocean-montenegro.com Web: www.ocean-montenegro.com</p>		<p>TELENOR Rimski trg 4 81000 Podgorica Tel: 020 235 000 E-mail: pr@telenor.me Web: www.telenor.me</p>
	<p>PAYTEN D.O.O Svetlane Kane Radević 3 , 81000 Podgorica Tel: 020 651 951 E-mail: office@asseco-see.com Web: www.payten.com</p>		<p>TERNA CRNA GORA D.O.O. Bulevar Svetog Petra Cetinjskog 130 81000 Podgorica Tel: 077 300 000 E-mail: Gordana.stevovic@terna.it damiano.borri@terna.it; Web: www.terna.it</p>
	<p>PORT OF ADRIA Obala 13 jula bb, 85 000 Bar, Crna Gora Tel: 030 301 100 E-mail: sedat.kara@portofadria.me Web: www.portofadria.me</p>		<p>TARA RESOURCES AG (BRSKOVO MINE DOO) Dalmatinska 176 81000 Podgorica Tel: 020 265 717 Email: milijanka.maras@tararesources.com Web: www.tararesources.com</p>
	<p>PRICEWATERHOUSECOOPERS D.O.O. Bulevar Džordža Vašingtona 98 81000 Podgorica Tel: 020 234 352 E-mail: me-office@me.pwc.com Web: www.pwc.com/mne</p>		<p>PIVARA TREBJESA D.O.O. Njegoševa 18 81400 Nikšić Tel: 040 204 800 E-mail: pivara.trebjesa@molsoncoors.com Web: www.niksickopivo.com</p>
	<p>RIANA MONTENEGRO HOLDINGS DOO Bulevar Ivana Crnojevića Br.99/2 81000 Podgorica Tel: 032 662 071 E-mail: info@rianagroup.com Web: www.rianagroup.com</p>		<p>UNIQA INSURANCE Bulevar Džordža Vašingtona 98/4 81000 Podgorica Tel: 20 444 700 E-mail: info@uniqa.me Web: www.uniqa.me</p>

Podstičemo održivo poslovno okruženje

Od svog osnivanja Savjet stranih investitora Crne Gore vođen je istim principima – doslednost, transparentnost, jednakost i predvidljivost. Danas, kao i u prošlosti, MFIC je agilni promoter predvidljivog i jasnog poslovnog okruženja, istih pravila za sve i dobre poslovne etike.

MFIC se ponosi time što je snažan čuvar interesa poslovne zajednice i, istovremeno, pouzdan partner Vladi Crne Gore i drugim relevantnim akterima.

CHRISTOPH SCHOEN,
PREDSJEDNIK SAVJETA STRANIH INVESTITORA, (IZVRŠNI DIREKTOR ADDIKO BANKE)

U SVAKOJ KRIZI POSTOJE MOGUĆNOSTI

Vjerujemo da će crnogorska ekonomija u narednim godinama i dalje biti pod snažnim uticajem investicija. Zbog toga je od posebne važnosti za novu Vladu da nastavi sa sprovođenjem mjera u oblastima vladavine prava i efikasnosti pravne zaštite, kao i poboljšanja ekonomskih uslova i poslovne klime. Pandemija korona virusa pogodila je čitavu svjetsku ekonomiju, dovodeći značajan broj kompanija u rizik da budu prinuđene da okončaju svoje poslovanje.

AMBASADOR OANA-CRISTINA POPA,
ŠEF DELEGACIJE EVROPSKE UNIJE U CRNOJ GORI

PRIJATELJSTVO SE KUJE U KRIZAMA

Za Crnu Goru, kao najnapredniju zemlju kandidata za članstvo u EU, sve mogućnosti koje nudi nova metodologija pridruživanja su nadohvat ruke. Ne sumnjam da je crnogorsko društvo sposobno da uradi sve što je potrebno kako bi ostvarilo svoju budućnost u EU.

RADOJE ŽUGIĆ,
GUVERNER CENTRALNE BANKE CRNE GORE

DAJEMO MAKSIMALAN DOPRINOS STABILNOSTI

Crnogorska privreda se u relativno kratkom roku oporavila od negativnog uticaja globalne finansijske krize iz 2008. godine. Sa pronalaskom vakcine očekujemo da se i ova kriza u dogledno vrijeme sanira. Kada se to desi, realno je očekivati najbrži oporavak uslužnog sektora, odnosno turizma i komplementarnih djelatnosti koji su tokom krize bili najpogođeniji.

BRANKO MITROVIĆ,
IZVRŠNI DIREKTOR TELENORA CRNE GORE

DIGITALNA TRANSFORMACIJA JE KLJUČ RAZVOJA

Proces digitalne transformacije koji pokreće promjene vidimo kao šansu za ubrzan oporavak i rast privrede Crne Gore, kao i smanjivanje njene zavisnosti od turizma. Telenor, sa gotovo 25 godina poslovanja na tržištu Crne Gore, želi da bude predvodnik tog procesa.

EMANUEL SALINAS,
ŠEF KANCELARIJE SVJETSKJE BANKE ZA BOSNU I HERCEGOVINU I CRNU GORU

TEŠKA VREMENA

U srednjoročnom i dugoročnom periodu, fokus mora biti na poboljšanju otpornosti ekonomije rješavanjem njenih unutrašnjih i spoljnih neravnoteža i podsticanjem rasta produktivnosti. Iako očekujemo rast u 2021. godini kako se ekonomija bude oporavljala, vrijeme i tempo oporavka su krajnje neizvjesni.

JAAP SPREY,
ŠEF KANCELARIJE EBRD-A U CRNOJ GORI

OVDJE SMO DA POMOGNEMO

Epidemija je pokazala da je Crnoj Gori potrebna diverzifikovanija ekonomija sa manje oslanjanja na turizam, dok su turističkom sektoru potrebne ozbiljne mjere za diverzifikaciju i povećanje konkurentnosti. Kao i u drugim zemljama, brzina oporavka Crne Gore zavisiće od sposobnosti države da suzbije epidemiju i dostupnosti efikasne vakcine koja se može primijeniti.

PREDRAG LEŠIĆ,
IZVRŠNI DIREKTOR, DOMEN DOO

.ME I GLOBALNI IZAZOVI DANAŠNJICE

Kada smo prvi put krenuli sa .ME, znali smo da to nije samo prilika za razvoj zdravog posla već i platforma za podizanje svijesti u Crnoj Gori o prednostima digitalnog svijeta i osposobljavanje ljudi za vještine potrebne za uspješno snalaženje u njemu. Ovo je sastavni dio strategije i misije naše kompanije u posljednjoj deceniji.

DINA TSYBULSKAYA,
CRNOGORSKI TELEKOM CEO

VLADE TREBA DA BUDU UZ LOKALNE KOMPANIJE

Da bi se digitalna transformacija ubrzala, potrebno je kontinuirano unapređivati investicioni ambijent za tehnološki sektor. U Crnoj Gori su nedavno predstavljene konkretne mjere i zakoni za stimulanje ulaganja u inovacije, i od ključnog značaja je da se sa njihovom primjenom nastavi.

NELA VITIĆ,
ČLAN ODBORA DIREKTORA SAVJETA STRANIH INVESTITORA; IZVRŠNA DIREKTORICA, OCEAN MONTENEGRO

ODRŽAVAMO VISOK NIVO KVALITETA

Vlada veoma ozbiljno shvata ulogu Savjeta stranih investitora i na veoma visokom nivou uvažava rad udruženja kao jedne od najkredibilnijih poslovnih asocijacija u Crnoj Gori. To nažalost ne mogu potvrditi i kada je riječ o odnosu Vlade, tačnije Ministarstva saobraćaja i pomorstva i preduzeća Ocean Montenegro.

PÁL KOVÁCS,
IZVRŠNI DIREKTOR CRNOGORSKE KOMERCIJALNE BANKE I ČLAN ODBORA DIREKTORA SAVJETA STRANIH INVESTITORA

DOBRA SINERGIJA

Integracijom Crnogorske Komercijalne banke i Podgoričke banke, kompanije i država stekle su jačeg partnera za podršku razvojnim projektima, dok će društvo imati koristi kroz društveno odgovorno djelovanje i podršku matičnog OTP-a kao dominantne regionalne bankarske grupe.

ANTONIS SEMELIDES,
ČLAN ODBORA DIREKTORA SAVJETA STRANIH INVESTITORA, IZVRŠNI DIREKTOR JUGOPETROL AD

IZAZOVE PRETVARAMO U PRILIKE

Prilagodili smo se pandemiji i nastavili poslovne aktivnosti bez prekida. Naš glavni cilj je bio i ostao zaštita zdravlja i dobrobiti naših zaposlenih i kupaca.

IVAN BOJANOVIĆ,
ČLAN ODBORA DIREKTORA SAVJETA STRANIH INVESTITORA I IZVRŠNI DIREKTOR SAGA MONTENEGRO

MORAMO RADITI VIŠE I PAMETNIJE

Crna Gora je privukla stotine miliona EUR stranih investicija posljednjih godina, sto jeste svojevrsna potvrda dobre strategije, ali jako je važno nastaviti još jačim tempom kako bi za pet godina opet govorili o novim investicijama u istom ili većem obimu.

IVAN RADULOVIĆ,
IZVRŠNI DIREKTOR SAVJETA STRANIH INVESTITORA

POVJERENJE I SARADNJA

Bez obzira na pandemiju, Crna Gora ostaje atraktivna za strane investitore. Otuda, kompanije članice Savjeta stranih investitora nastavljaju sa ulaganjima, u oblasti turizma, energetike, telekomunikacija i druge oblasti.

MFIC | Montenegrin Foreign
Investors Council

alliance international media
Prote Mateje 52, 11000 Beograd, Srbija
Tel: +(381 11) 2450 508; Fax: +(381 11) 2450 122
e-mail: office@aim.rs; www.cordmagazine.com

aim alliance
international
media

ISM00D

discover different.

**VIŠE KILOMETARA,
MANJE GORIVA!**

